

Kerk en pastorie van Engelmanshoven vóór de Franse tijd

Engelmanshoven was in het ancien régime, in de tijd vóór de aanhechting van onze gewesten bij de Franse Republiek in 1795-1796, een zelfstandige gemeente en een zelfstandige parochie. Er waren twee bewoningskernen: enerzijds was er *het dorp* van Engelmanshoven en anderzijds was er Vrijheers. De beide kernen, die nu door een lint van huizen met elkaar verbonden zijn, vormden destijds twee aparte gemeenschappen, die enkel over onverharde veldwegen met elkaar verbonden waren.

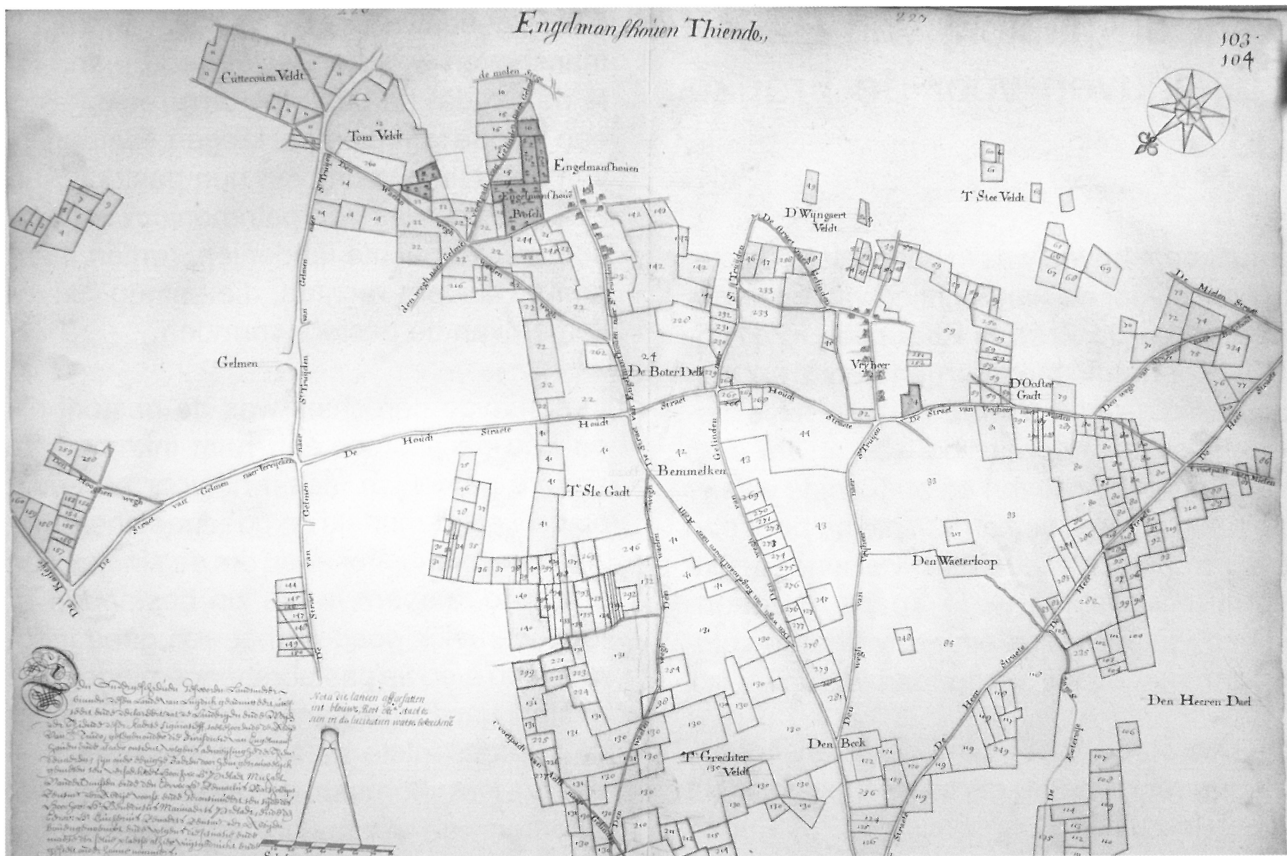
De kerk stond destijds in Engelmanshoven, aan de rand van de gemeente, en vrij dicht bij de dorpskern van Gelinden. In Engelmanshoven woonde ook de pastoor. De oude pastorie zou omstreeks 1745, ten tijde van pastoor Michiels (pastoor van 1741 tot

1775), gebouwd zijn. De pastoor van Engelmanshoven was een welstellend man. Tot in de tijd dat de pastoors omstreeks 1810 een wedde van de staat kregen, leefden zij van het patrimonium van hun pastorie. Aan elke pastorie was een patrimonium verbonden van verpachte landerijen, renten, tienden en andere rechten, die samen het inkomen van de pastoor vormden.

In sommige parochies was de pastorie rijk en had de pastoor een ruim inkomen. In andere parochies moest hij voor een deel op de welwillendheid en goedgeefsheid van zijn parochianen rekenen om de eindjes aan elkaar te knopen. In die zin bestonden er toen werkelijk *goede* - met een goed inkomen - en *slechte* pastoorsbenoemingen. De pastorie van Engelmanshoven behoorde tot de interessantste aanstellingen in de omgeving. Het voornaamste onderdeel van het inkomen van de pastoor van Engelmanshoven bestond uit zijn aandeel in de tienden die de abt van Sint-Truiden er inde. De tiende was een van oorsprong kerkelijke

Zicht op de oudste pastorie van Engelmanshoven, foto herfst 2006.

Overzichtskaart van de landerijen waarop tienden geheven werden door de abdijs van Sint-Truiden. De pastoor had recht op één derde van de tienden.

belasting op de opbrengst van het land en van sommige dieren. In Engelmanshoven kwam één derde van de opbrengst van die belasting aan de pastoor toe, en twee derde aan de abt van Sint-Truiden. De pastoor verpachtte zijn aandeel in de achttiende eeuw - toen het jaarlijks gemiddelde inkomen van een werkende landarbeider ongeveer 200 gulden bedroeg - voor een bedrag van ongeveer 600 gulden per jaar. Voorts hoorde bij de pastorij een patrimonium van 12 percelen land, met een totale oppervlakte van bijna 12 bunder, die de pastoor ook verpachtte. Voorts genoot hij de opbrengst van een veertigtal jaargetijden, van tienden op nieuw ontgonnen landerijen die volledig aan de pastoor toekwamen, en van een klein aantal renten en cijzen. Zijn totale jaarlijkse inkomen mag - afhankelijk van het lukken van de oogst en de opbrengst van de veldvruchten - op circa 800 gulden geschat worden.

In het ancien régime werden geldbedragen uitgedrukt in (gouden) guldens, (zilveren) stuivers en (koperen) oordjes. Een gulden was twintig stuivers waard en in een stuiver gingen vier oordjes.

Het ruime inkomen dat aan de pastorij van Engelmanshoven verbonden was, leidde er toe dat niet alleen echte parochieherders zich geroepen voelden om de functie op te nemen. Sommigen - zoals pastoor Schaetsen - leefden in Sint-Truiden. Pastoor Schaetsen was er kanunnik in het Onze-Lieve-Vrouwkapittel. Ter plaatse in Engelmanshoven liet hij zich vervangen door een andere priester, die hij voor zijn werk vergoedde en die in zijn naam het pastoraal werk verrichtte.

Ook pastoors die wel ter plaatse resideerden en hun pastoraal werk persoonlijk uitoefenden waren niet altijd ongevoelig voor het belang van hun materiële positie. Dat blijkt uit het feit dat zij wel eens hun best deden om bij de abt van Sint-Truiden, die de pastoors in Engelmanshoven aanstelde, een familielid als hun opvolger voor te stellen. Pastoor Michiels bijvoorbeeld, die in 1776 in Engelmanshoven overleed, werd opgevolgd door zijn neef Nicolaas A Merica, die een zoon was van zijn zus.

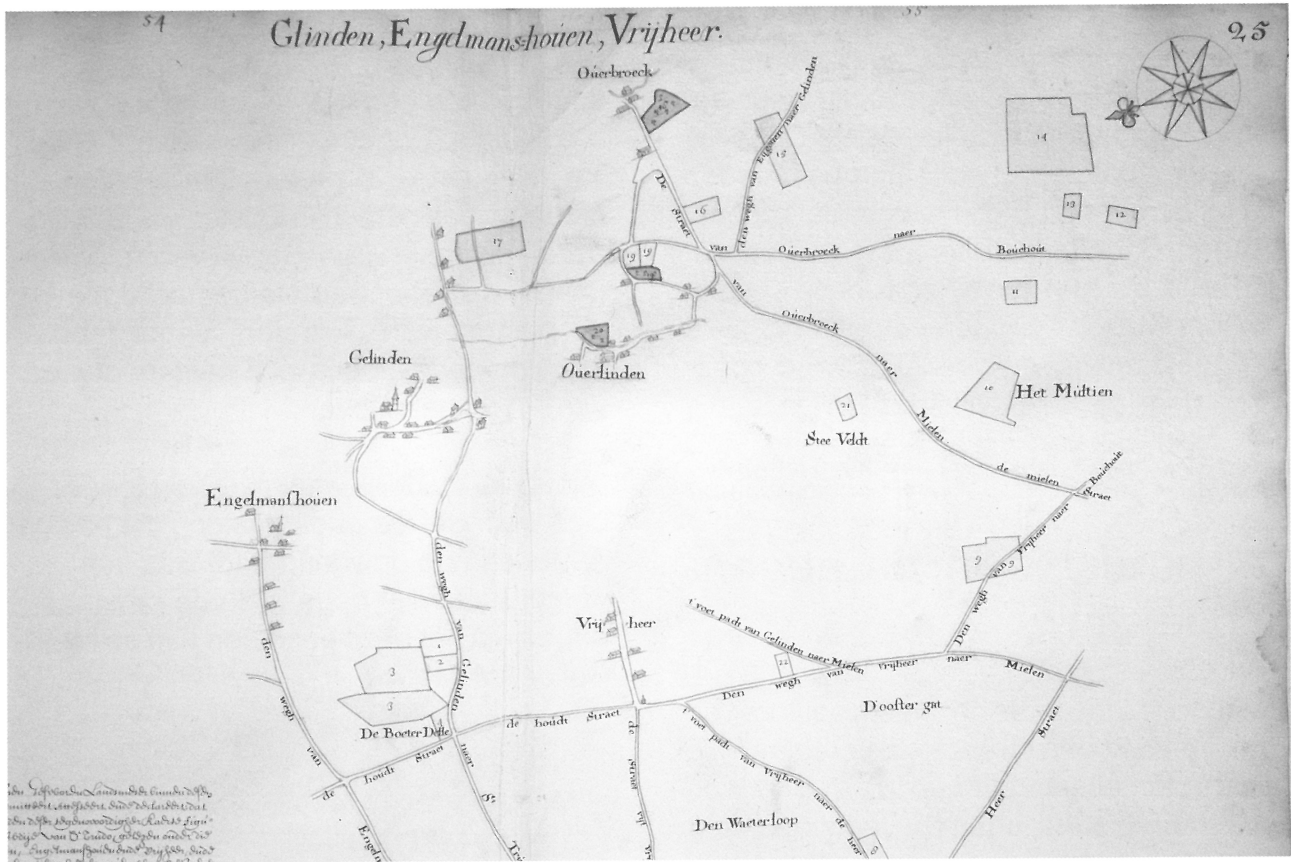
De parochie in de negentiende eeuw

Pastoor A Merica was de laatste pastoor van Engelmanshoven uit het ancien régime. De laatste aantekeningen van zijn hand in de parochieregisters dateren van november 1803. Omstreeks de jaarwisseling 1803-1804 benoemde de bisschop hem tot pastoor in Hoepertingen. Ondertussen waren onze streken in de Franse Republiek opgenomen en waren de Franse wetten hier van toepassing. De grondlijnen van de kerkelijke organisatie waren vastgelegd in het *Concordaat* van 1801 tussen Napoleon en paus Pius VII, en de zogenaamde *Organieke Artikelen* uit 1802. Pastoorsbenoeringen waren sinds toen de bevoegdheid van de bisschoppen, die echter elke benoeming voor goedkeuring aan de regering moesten voorleggen. Pastoors moesten een eed van trouw aan de republiek afleggen, zij waren verplicht in hun parochie te wonen en zij kregen een wedde uit de staatskas. Bovendien werd het aantal pastoorsfuncties door de wetgever strikt beperkt. De pastoorsfunctie van Engelmanshoven bijvoorbeeld werd in eerste instantie afgeschaft en het dorp werd bij het ambtsgebied van de pastoor van Gelinden gevoegd. Al na enkele jaren echter werd Engelmanshoven opgenomen op de lijst van de kerken die wel een eigen bedienaar van de eredienst kregen maar die in plaats van pastoor *desservant* genoemd werd, en die maar de helft van een pastoorswedde kreeg.

Het was de van Sint-Truiden afkomstige Jan Lambert Libens (1762-1841) die vanaf 1806 door de bisschop met de bediening van de eredienst in Engelmanshoven werd belast. Tot in januari 1831 ondertekende Libens de akten in het parochieregister als *administrator* of *deservitor*. Soms vermeldde hij daarbij dat hij optrad als gemachtigde van de pastoor van Gelinden. Vanaf februari 1831 noemde Libens zich *pastoor* of *rector* van Engelmanshoven.

Het is niet duidelijk waar pastoor Libens precies woonde. De oude pastorij, die pastoor A Merica nog bewoond had, was immers - in niet helemaal opgehelderde omstandigheden - in het bezit gekomen van de familie Bollaert-A Merica.

Het register van dopen, huwelijken en overlijdens van Engelmanshoven uit de tijd van pastoor Libens bevat op de laatste bladzijden een aantal aantekeningen over de stamboom van de familie Marschal-Bollaert en over *l'aliénation scandaleuse de notre ancienne cure* van de hand van pastoor Duchateau. Alex Duchateau (†1890) was pastoor van Engelmanshoven van 1876 tot 1890. De feiten waarover hij schreef speelden zich een tachtigtal jaren eerder af en, zoals hij zelf aangaf, baseerde hij zich voor zijn verslag daarover op hetgeen hem door ouderlingen uit het dorp verteld werd. Men moet daarbij bedenken dat mensen die in 1880 ouderlingen waren, in 1803 nog kleine kinderen waren en dat zij de gebeurtenissen wellicht ook maar van horen zeggen kenden. Voorts lijken de bronnen van pastoor Duchateau nogal eenzijdig te zijn. De versie van de familie Bollaert en haar afstammelingen komt in zijn relaas niet ter sprake. Volgens hetgeen hem verteld werd, zou de kerkfabriek van Engelmanshoven de pastorij omstreeks 1803 op naam gezet hebben van Jan Judocus Bollaert en zijn echtgenote Elisabeth Catharina A Merica, die een zus was van de naar Hoepertingen verplaatste pastoor. De kerkfabriek zou immers gevreesd hebben dat het bezit van de pastorij op de kerkfabriek van Gelinden zou overgaan, en zo voor Engelmanshoven verloren zou gaan. De familie zou met de kerkfabriek overeengeko-

Overzichtskaart van Engelmanshoven, Vrijheers en Gelinden uit het archief van de abdij van Sint-Truiden.

men zijn het gebouw terug te geven zodra daarvoor het wettelijk kader zou hersteld zijn. Jan Judocus Bollaert (overleden op 20 januari 1835), die inspecteur werd bij de diensten van het kadaster in Hasselt, en zijn echtgenote zouden het gebouw nagelaten hebben aan hun dochter Anna Catharina Bollaert (overleden op 26 mei 1843). Zij was in 1807 gehuwd met Hendrik Marschal uit Vrijheers (overleden op 11 september 1849). In plaats van het gebouw na de heroprichting van de kerkfabriek van Engelmanshoven in 1835 weer aan de pastoor ter beschikking te stellen, beschouwden zij het als hun volle eigendom.

Of één en ander echt zo gegaan is, is echter helemaal niet zeker. Dat de familie Marschal omstreeks 1835 in Engelmanshoven zeker niet beschouwd werd als een familie die onrechtmatig kerkgoederen in haar bezit had, mag blijken uit het feit dat Hendrik Marschal in 1835, toen de kerkfabriek van Engelmanshoven opgericht

werd, door de bisschop als eerste lid van de kerkraad aangesteld werd. De overige leden van de kerkraad verkozen hem overigens op hun eerste bijeenkomst tot voorzitter van het *bureau der kerkmeesters*. Marschal trad overigens in die tijd geregeld op als vormselpeter van de kinderen van Engelmanshoven. In de negentiende eeuw werden de vormsels nog door de bisschop zelf toegediend. Om de drie jaren bezocht hij daarvoor elk dekenaat. In de hoofdkerk van het dekenaat werden dan in één grote viering alle vormselkandidaten van het dekenaat gevormd. De kinderen werden daarbij, per dorp, begeleid door een peter en meter, die traditioneel uit de meest begoede en meest kerkelijke families van het dorp gekozen werden.

Het is ook mogelijk dat de oude pastorie op een andere wijze in het bezit van de familie Marschal en hun nakomelingen gekomen is. Daarvoor moeten wij in de geschiedenis terug tot omstreeks 1745. Pastoor Michiels,

die in 1741 in functie getreden was, had vrijwel onmiddellijk na zijn aanstelling door de toenmalige rechtbank - de schepbank van Gelinden - laten vaststellen dat de toenmalige pastorij van Engelmanshoven in bijzonder slechte staat was, en dat hij er onmogelijk zijn intrek in kon nemen zonder dat er ingrijpende verbeteringswerken zouden uitgevoerd worden. Omdat de gemeente talmdde met het laten uitvoeren van de nodige verbeteringswerken aan de pastorij, nam pastoor Michiels zelf het initiatief en hij liet de pastorij op zijn kosten herstellen en uitbreiden met nieuwe schuren. Die schuren, zo was hij van oordeel, had hij nodig om zijn aandeel in de tienden in te schuren. De gemeente was het echter met die zienswijze niet eens: vroegere pastoors hadden nooit zo een grote pastorij nodig gehad en de gemeentebestuurders vonden niet dat de gemeente moest opdraaien voor de kosten van de bouw van de in hun ogen veel te grote pastorij. Het meningsverschil tussen de pastoor en de gemeente leidde tot een proces voor de rechtbank van de Officiaal, een kerkelijke rechtbank van het bisdom Luik. Tot

een terugbetaling door de gemeente van alle gemaakte kosten voor de verbouwing kwam het echter niet. Mogelijk ging pastoor Michiels het gebouw daarom deels als zijn eigendom beschouwen, een eigendom dat hij later doorgaf aan zijn neef A Merica die hem als pastoor opvolgde. Toen pastoor A Merica de parochie verliet en naar Hoepertingen verhuisde, liet hij de pastorij aan zijn zus na, die getrouwd was met Jan Judocus Bollaert. Vervolgens werd ze geërfd door hun dochter Anna Catharina Bollaert en haar echtgenoot Hendrik Marschal, waarna de oude pastorij nog generaties lang in het bezit van de familie bleef.

Zo lang de akten waaruit moet blijken hoe de familie Bollaert-A Merica het goed verworven heeft, niet opduiken, blijft het gissen naar de ware toedracht.

Over de verdere geschiedenis van de bezitters van de oude pastorij is het volgende bekend: de dochter van Hendrik Marschal, Thérèse Marschal (1811-1862), was op 22 april 1834 getrouwd met de uit Waremmes

Koperen plaatje met het grafschrift voor Lievin Henrotay, burgemeester van Engelmanshoven 1848-1886.

afkomstige Tongerse apotheker Jean Lievin Henrotay (1808-1886). Het gezin woonde eerst een aantal jaren in Tongeren, alvorens omstreeks 1845 naar Engelmanshoven te verhuizen. Jean Lievin Henrotay werd hier in 1848 burgemeester en hij zou dat blijven tot hij op 27 februari 1886, 78 jaar oud, overleed. Op 28 juli 1854 deelden Thérèse Henrotay-Marschal en haar broer en zus, bij akte verleden voor notaris Coemans in Sint-Truiden, de erfenis van hun ouders. De oude pastorij van Engelmanshoven, die zij toen met haar gezin bewoonde, werd in die tijd het *zwart huis* genoemd. In de akte van deling wordt het beschreven als *een pachthof, weide, tuin, luthof in blok, alle aen een hangende, groot te zaemen eener hectare veertien aren, vijf en vijftig centiares gelegen te Engelmanshoven in het dorp, paelende de straet, den kerkhof, Joannes Baptiste Smets en den heer Roberti van Luik*). Bij de deling werd het aan Thérèse toegewezen.

Jean Lievin Henrotay en Thérèse Marschal hadden twee kinderen: Emérence (1836-1913) die in 1856 gehuwd was met Charles Lambert A Speculo, en Pascal Henrotay, die een loopbaan uitbouwde bij het ministerie van Financiën. Bij akte verleden voor notaris Goetsbloets uit Hasselt op 11 april 1886, deelden Emérence A Speculo-Henrotay en haar broer Pascal de erfenis van hun ouders. Het *zwart huis*, dat toen werd omschreven als *une ferme avec dépendances, jardin et verger, contenant ensemble un hectare treize ares quatre-vingt cinq centiares au lieu dit Engelmanshoven het Dorp*, werd daarbij aan Pascal toegewezen.

Charles Lambert A Speculo was uit Montenaken afkomstig. Ten tijde van zijn huwelijk was hij apotheker in Celles bij Waremme. In het gezin A Speculo-Henrotay werd één zoon geboren: Carlos A Speculo. Hij vestigde zich als advocaat in Engelmanshoven. Op 12 juni 1897 kocht hij samen met Albert A Speculo het *zwart huis* van zijn oom Pascal Henrotay. Carlos A Speculo zou als voorzitter van het *bureau der kerkmeesters* nog een rol spelen in de bouw van de nieuwe kerk in 1906-1907.

Pastoor Libens bood in 1841 wegens gezondheidsredenen zijn ontslag aan. In 1846 zou hij in Sint-Truiden overlijden. In Engelmanshoven werd hij tijdelijk afgelost door Jan Augustijn Robijns (1803-1853), de pastoor van Gelinden, die er tijdelijk ook de zielenzorg voor Engelmanshoven bijnam.

Hoewel Robijns geen voltijds pastoor was in Engelmanshoven, wist hij toch de bouw van een nieuwe pastorij op de agenda van de kerkraad te krijgen. In 1843 werden plannen gemaakt voor de bouw van een nieuwe pastorij. De kosten werden op 5360 frank geraamd. Voorlopig kon de kerkraad niet meer doen dan vaststellen dat hij slechts over 600 frank beschikte.

Op 4 december 1843 werd Petrus Arnold Andries (1799-1885) tot pastoor aangesteld. Blijkbaar kreeg men de financiering van de nieuwe pastorij in de jaren daarna toch nog rond.

Op 22 juni 1844 schonken de kinderen van het echtpaar Marschal-Bollaert - Jan Nicolaas Marshal, die in Kuttelkoven woonde en bestendig afgevaardigde van de provincieraad was, en zijn zussen Marie Elisabeth Vanham-Marschal uit Sint-Truiden en Thérèse Henrotay-Marschal uit Engelmanshoven - een perceel weide van 21,8 are aan de Kerksteeg aan de kerkfabriek om er een nieuwe pastorij op te bouwen.

In het kasboek van de kerkfabriek werden in 1845 uitgaven voor de bouw van de nieuwe pastorij ingeschreven. Het grootste deel van het benodigde geld kwam echter niet uit de kas van de kerkfabriek. Wie de financiering van de pastorij dan wel voor zijn rekening genomen heeft is uit het kerkarchief niet op te maken. Uit het feit dat vanaf 1846 een verzekeringspremie voor de pastorij betaald werd, kunnen wij afleiden dat zij toen in gebruik was. In 1847 werd zij nog vergroot met een keuken en een opslagplaats voor kolen en hout.

Andries zou pastoor blijven tot in 1873. Hij werd opgevolgd door pastoor Van Leemput

Detail van een kaart uit de atlas van de buurtwegen in Engelmanshoven, 1844. Kort nadat deze kaart getekend was, zou de tweede pastorie van Engelmanshoven gebouwd worden op het perceel dat met het nummer 51 aangeduid is.

Zicht op de woning op het perceel waarop in 1845 de tweede pastorie van Engelmanshoven gebouwd werd. Foto herfst 2006.

(1828-1907). Deze bleef niet langer dan drie jaar in de parochie en gaf de fakkel in 1876 door aan Alexander Duchateau. Duchateau overleed op 7 juni 1890. Hij werd in Lanaken begraven. Het was tijdens de ambtsperiode

van zijn opvolger, Cornelis A.J. Gubbels, pastoor van 1890 tot 1899, dat er plannen gemaakt werden voor een vergroting van de oude kerk.

De kerkfabriek

In elke parochie zorgt een kerkbestuur - bij ons de *kerkfabriek* genoemd - voor de materiële ondersteuning van de eredienst. Zij zorgt ervoor dat de kerk onderhouden wordt, en dat de nodige liturgische voorwerpen voor de eredienst beschikbaar zijn. In de meeste gevallen beschikt zij over een patrimonium van landerijen die verpacht worden en van kapitalen die belegd zijn. De opbrengst van de pachten en de intrest op haar kapitalen gebruikt zij om de rekeningen van de kerk te betalen. Deze inkomsten worden aangevuld met schenkingen en met een deel van de opbrengst van de zondagse collectes, het *stoelgeld*. Dikwijls volstaan deze inkomsten niet om alle onkosten te betalen. In dat geval wordt het tekort op de begroting aangevuld uit de gemeentekas.

Tot de inwerkingtreding in 2005 van het *Vlaams decreet betreffende de materiële organisatie en de werking van de erkende erediensten* uit mei 2004, werd de organisatie van de kerkfabrieken geregeld door het keizerlijk decreet van Napoleon op de kerkfabrieken uit 1809. De kerkfabriek werd bestuurd door een kerkraad. In Engelmanshoven bestond die uit zeven personen: vijf verkiesbare leden, en twee leden van rechtswege: de pastoor en de burgemeester. Bij de oprichting van de kerkfabriek van Engelmanshoven in 1835 werden de eerste leden van de kerkraad zoals dat voorgeschreven was aangesteld door de bisschop en de gouverneur. De bisschop stelde in Engelmanshoven drie leden aan en de gouverneur twee. Daarna werd bij lottrekking bepaald wie tot de zogenaamde *grote helft* (drie verkiesbare leden) en wie tot de *kleine helft* (twee verkiesbare leden) zou behoren. Vervolgens trad om de drie jaren de grote of de kleine helft af, en kozen de overige leden vervangers voor de uittredende leden. In de regel werden de uittredende leden herkozen, zo-

dat men in de praktijk dikwijls levenslang lid van de kerkraad bleef. Jaarlijks koos de kerkraad onder zijn leden een voorzitter en een secretaris.

Zoals er in de schoot van de gemeenteraad een aantal schepenen gekozen worden, die samen met de burgemeester instaan voor het dagelijks bestuur, zo werd in de schoot van de kerkraad een driekoppig *bureau der kerkmeesters* gekozen, dat van rechtswege aangevuld werd met de pastoor. Jaarlijks nam, volgens een vaste beurtrol, één van de gekozen kerkmeesters ontslag, en werd een nieuwe kerkmeester gekozen. Meestal werd de ontslagnemende kerkmeester herkozen. Het bureau koos jaarlijks onder zijn leden een voorzitter, een secretaris en een penningmeester. Doordat zowel de kerkraad als het *bureau der kerkmeesters* een voorzitter en een secretaris hadden, was het soms niet duidelijk wie nu eigenlijk de voorzitter of de secretaris van de kerkfabriek was, en wie het eigenlijk voor het zeggen had.

In veel parochies werd het beleid van de kerkfabriek in feite door de pastoor bepaald. De inbreng van de leden van de kerkraad bleef nog al eens beperkt tot het bijwonen van de vergaderingen en het jaarlijks goedkeuren en ondertekenen van de rekening en van de begroting. In de processies kregen de kerkmeesters en de leden van de kerkraad een ereplaats. In veel gevallen waren zij het die het baldakijn droegen dat boven het Heilig Sacrament in de processie werd gedragen. Voor velen betekende het lidmaatschap van de kerkraad vooral een erefunctie, die in veel gevallen van vader op zoon werd doorgegeven. Het feit dat zowel in de kerkraad als in het *bureau der kerkmeesters* een voorzitter en een secretaris konden aangesteld worden, en dat een ander lid de functie van penningmeester kreeg, bood bovendien de mogelijkheid om aan de meeste raadsleden nog een bijzondere (ere)titel te geven.

De kerkfabriek van Engelmanshoven werd in 1835 heropgericht. Op 29 december 1835 vond de installatievergadering van de eerste leden plaats: namens de gouverneur van Limburg werden Libert Strauven en Guillaume Jehonnay aangesteld en namens de bisschop van Luik Hendrik Marschal, Jean Claes en Jean Baptiste Smets. Dezelfde dag werden Hendrik Marschal, Jean Claes en Guillaume Jehonnay tot leden van het *bureau der kerkmeesters* gekozen. Vervolgens werden Marschal tot voorzitter en Claes tot secretaris van het *bureau* gekozen. Strauven en Smets werden voorzitter en secretaris van de kerkraad. De aanstelling van een penningmeester werd voorlopig uitgesteld.

Plannen voor de vergroting van de kerk

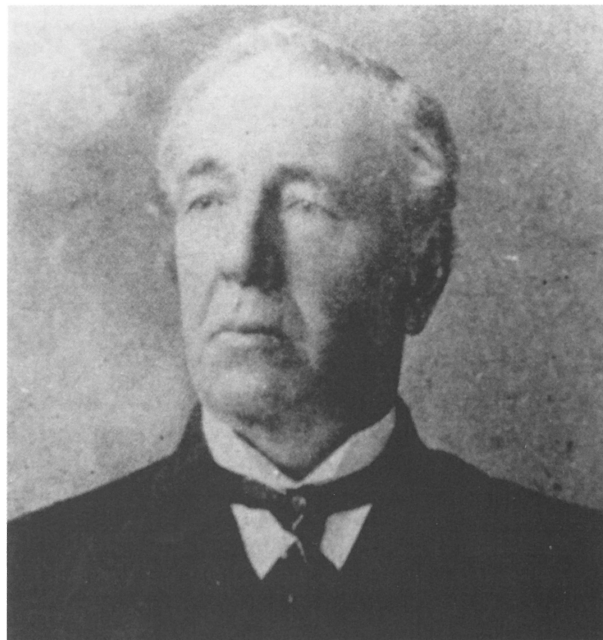
Door de sterke toename van het aantal inwoners en parochianen van Engelmanshoven in de tweede helft van de negentiende eeuw, was de kerk te klein geworden om nog aan alle kerkgangers plaats te kunnen bieden. Op amper 30 jaren tijd, van 1867 tot 1896, was het aantal inwoners gestegen van 233 tot 318. In 1900 meldde het gemeentebestuur aan het provinciebestuur dat het inwonersaantal voort was opgelopen tot 352. De meest voor de hand liggende oplossing bestond in het verbouwen en vergroten van de kerk.

Inwonersaantal van Engelmanshoven

1867: 233 inwoners
1870: 243
1885: 271
1888: 276
1891: 309
1896: 318
1900: 352
1904: 358
1909: 361
1912: 377

Wellicht had de kerkfabriek in de loop van 1898 besloten om beroep te doen op bouw-

meester Hyacinthus Martens uit Stevoort. Martens was in die tijd een druk bezette architect, die al verschillende belangrijke herstellings- en vergrotingsprojecten van Limburgse kerken geleid had.

Hyacinthus Martens, bouwmeester uit Stevoort, architect van de kerk van Engelmanshoven.

Architect Vincent Lenertz uit Leuven werkte met Martens samen aan de plannen van de kerk.

De bouwmeester Hyacinthus Martens kon omstreeks 1898 al een indrukwekkend palmares van onder zijn leiding uitgevoerde verbouwingen van Limburgse kerken voorleggen. Hij had de plannen getekend voor werken aan de kerken van Wijer (herstellingen, 1878), van Stokrooi bij Kuringen (herstellingen, 1880), van Schulen (herstellingen, 1886-1887), van Ulbeek (herstellingen, 1887), van Herk-de-Stad (herstellingen, 1888), van Godsheide in Hasselt (herstellingen, 1888), van Engsbbergen in Tessengerlo (herstellingen, 1888-1890), van Lummen (herstellingen, 1890), van Lommel Kerkhoven (herstellingen, 1891), van Stevoort (vergroting, 1891-1892), van Diepenbeek (herstelling, 1893), van Peer (vergroting, 1895-1897), van Beverst (nieuwbouw, 1896), van Boekhout (herstelling, 1896), van Hopenneert bij Maaseik (vergroting, 1892 en 1896-1897) en van Neerpelt (verbouwing, aangevangen in 1898). In de daarop volgende jaren zou Hyacinth Martens nog plannen tekenen voor tientallen andere kerken, waarbij hem geleidelijk aan meer nieuwbouwprojecten toevertrouwd werden.

Einde 1898 waren de plannen en het bestek voor ingrijpende vergrotingswerken af. De oppervlakte van de kerk zou vergroot worden van 176 vierkante meter tot 323 vierkante meter. Na de verbouwing zou de kerk, die in 1898 plaats bood aan 158 personen, plaats bieden aan 290 gelovigen. De architect begrootte de kosten voor de verbouwing op 21.021,59 frank.

Op 31 december 1898 kwamen de plannen voor de vergroting van de kerk op de gemeenteraad ter sprake. Het was voor alle aanwezigen - burgemeester Stevens, schepenen Putzeys en de raadsleden A Speculo, Thewis en Fransis - duidelijk dat de kost van de verbouwing de financiële mogelijkheden van de kerkfabriek ver te boven ging. Zonder een substantiële bijdrage van het gemeentebestuur in de kosten zou het project niet uitgevoerd kunnen worden. Toch werd er geen akkoord bereikt over een financiële tussenkomst van het gemeentebestuur. Tot

slot werden vier vragen ter stemming voorgelegd. Op de vraag of de gemeente voor 1/3 moest tussenkomen in de kosten van de verbouwing stemden twee aanwezigen *ja*, twee stemden *neen*, en één stembriefje waarop "*goed*" te lezen stond, werd ongeldig verklaard. Vervolgens werden voorstellen om uit de gemeentekas 1.000 frank, 5.000 frank of 4.000 frank bij te dragen telkens met twee ja-stemmen tegen drie tegenstemmers afgewezen.

De volgende dag al, op 1 januari 1899 vergaderde de kerkraad over de voorgenomen vergroting van de kerk. Burgemeester Stevens, die van rechtswege lid was van de kerkraad, en Carlos A Speculo, die ook lid was van zowel de gemeenteraad als de kerkraad, zullen daar wellicht - voor zover dat nog nodig was - verslag uitgebracht hebben van het verloop van de gemeenteraad op de avond daarvoor. De kerkraad stelde haar eigen bijdrage in de verbouwingskosten, inclusief de te verwachten giften van de gelovigen, vast op 7.000 frank. De rest van het benodigde bedrag zou van de gemeente, de provincie en de staat moeten komen.

Het financiële aspect was echter niet de enige hindernis die genomen moest worden. Als plaatselijk bestuur was de kerkfabriek van Engelmanshoven onderworpen aan het administratief toezicht van de bestendige deputatie van de provincieraad, die haar toelating moest geven alvorens de kerkfabriek zich voor een operatie van een zo groot financieel belang mocht engageren. De kerkraad stuurde daarom op 24 januari 1899 een brief aan de bestendige deputatie waarin zij om toelating verzocht voor het uitvoeren van *herstellingswerken* aan de oude kerk. De bestendige deputatie besloot daarop twee afgevaardigden - Gielen en Decreeft - ter plaatse te sturen om de toestand van de kerk en de haalbaarheid van het bouwproject te onderzoeken. Het bezoek van de delegatie van het provinciebestuur vond plaats op 21 februari. De vaststellingen van de bezoekers waren hoopgevend voor Engelmanshoven. De delega-

tie zag immers de noodzaak van de werken in en bovendien achtte zij het bestek van 21.021,59 frank voor de verbouwwerken zeer realistisch. Op basis van het verslag van Gielen en Decreeft besloot de bestendige deputatie op 10 maart om voor $\frac{1}{4}$ tussen te komen in de verbouwwerkkosten en om aan de staat een tussenkomst van eveneens $\frac{1}{4}$ van de te verwachten kosten te vragen.

Intussen had de gemeenteraad op 25 februari met vier tegen één besloten om voor 2.000 frank tussen te komen in de kosten van de vergrotingswerken. Een voorstel om voor 4.000 frank tussen te komen uit de gemeentekas werd met vier tegen één verworpen. Men berekende dat er voorlopig, uitgaande van een geschatte tussenkomst van 7.000 frank van de kerkfabriek en van giften van gelovigen, 2.000 frank van het gemeentebestuur, 5.005,4 frank van het provinciebestuur en evenveel van de staat, 19.010,8 frank beschikbaar zou zijn. Het feit dat de verwachte giften van gelovigen nog niet binnen waren, dat de toelage van de staat nog niet definitief toegezegd was, en dat er zelfs dan nog een tekort bleef van 2.010,79 frank, werd niet als een groot bezwaar gezien. Aangezien zowel in Engelmanshoven als in Hasselt het licht voor de verbouwing op groen gezet werd, stuurde de gouverneur de plannen voor de vergroting van de kerk op 15 april voor advies naar de Koninklijke Monumentencommissie te Brussel. Ook de Commissie keurde de plannen goed en lichtte de gouverneur daarover in op 12 mei 1899. In principe konden de werken toen openbaar aanbesteed worden.

In de tweede helft van 1899 sloegen de gedachten van de plannenmakers echter om. Wie daarin de voortrekkers waren, is niet meer duidelijk. Noch het verslagregister van de beraadslagingen van de kerkraad, dat helemaal geen aantekeningen bevat over de gebeurtenissen in 1899, noch het verslagregister van de gemeenteraad, bevat daar aanduidingen voor. Feit is dat er van de plannen om de oude kerk te vergroten afgezien werd, en dat er voor de bouw

van een nieuwe kerk gekozen werd. Mogelijk speelt het feit dat pastoor Gubbels in de loop van 1899 opgevolgd werd door pastoor Jozef Geloudemans (1861-1914) hierin een rol.

Plannen voor de bouw van een nieuwe kerk

Wat ook de reden mag geweest zijn om de optie voor het verbouwen van de oude kerk te verlaten, feit is dat de kerkraad de eerste organisatie was waarin zich een meerderheid voor de nieuwbouw uitgesproken heeft. Doordat het verslagregister van de kerkraad hierover geen gegevens bevat, is het niet meer mogelijk uit te maken of de raad het hierover unaniem eens was, of hoe er zich een meerderheid voor dit voornemen gevormd heeft. Vast staat dat de kerkraad op 7 oktober 1900 besloot om een nieuwe kerk te bouwen, in plaats van de oude te vergroten. Twee redenen hadden de raad doen afzien van de plannen om de oude kerk te verbouwen: enerzijds lag de oude kerk in een te vochtig gebied, waardoor het gebouw structureel ongezond was: *“de kerk is op eenen moerasachtigen grond gelegen, zoodat de ongezonde uitwasemingen van den bodem en de vocht, die langs de muren afloopt, niet anders dan nadeelig kunnen werken op de gezondheid der geloovigen”*; anderzijds was men van oordeel dat men de nieuwe kerk best op een meer centrale plaats in de gemeente kon bouwen, aangezien *“dat de [oude] kerk daarenboven op den uithoek der parochie en gemeente gelegen is en slechts op eenige minuten afstand van de kom van het dorp Gelinden”*.

Op 2 november 1900 werden de plannen om een nieuwe kerk te bouwen door de gemeenteraad besproken. De kerkfabriek wilde immers met het oog op de bouw van de nieuwe kerk en een nieuwe pastorij een stuk grond kopen langs de steenweg, en zij had daarvoor de instemming van het gemeentebestuur nodig. Het voorstel om een nieuwe kerk te bouwen kon in de gemeen-

teraad niet op grote bijval rekenen. Nadat de raad zich in een eerste stemronde met 2 stemmen voor, 2 stemmen tegen, 2 blanco en 1 ongeldige stem tegen de bouw van een nieuwe kerk had uitgesproken, werd het voorstel - wellicht nadat het opnieuw toegelicht en bediscussieerd was - in een tweede stemronde nipt wel goedgekeurd met 3 stemmen voor, 2 tegen, 1 onthouding en 1 blanco stem. Dankzij een onthouding en een blanco stem was het voorstel met drie stemmen op zeven toch goedgekeurd, maar het is duidelijk dat het voorstel in deze eerste fase geen meerderheid in de gemeenteraad kon overtuigen. De plannen om de nieuwe kerk op het beoogde perceel aan de steenweg te bouwen konden evenmin op veel bijval rekenen, maar zij werden toch goedgekeurd met 3 stemmen voor, 2 blanco, 1 ongeldig en 1 onthouding. Het verslag van de gemeenteraad vermeldt niet waarom de meerderheid van de leden sceptisch stond tegenover de plannen voor de nieuwbouw. Mogelijk vreesden de bestuurders dat de plannen de financiële draagkracht van de gemeente te boven gingen.

Architect Martens, die eerder de plannen voor de verbouwing had gemaakt, kreeg van de kerkfabriek de opdracht om de plannen voor de nieuwe kerk te tekenen en een bestek op te stellen voor de te verwachten kosten. Op 2 oktober 1901 kon hij de nieuwe plannen aan de kerkfabriek en aan het gemeentebestuur voorleggen. De kosten voor de bouw schatte hij op 54 à 55.000 frank. De plannen werden door de kerkraad goedgekeurd en dezelfde dag sloot de kerkfabriek met de architect een contract af. Namens de kerkfabriek werd het contract getekend door Carlos A Speculo.

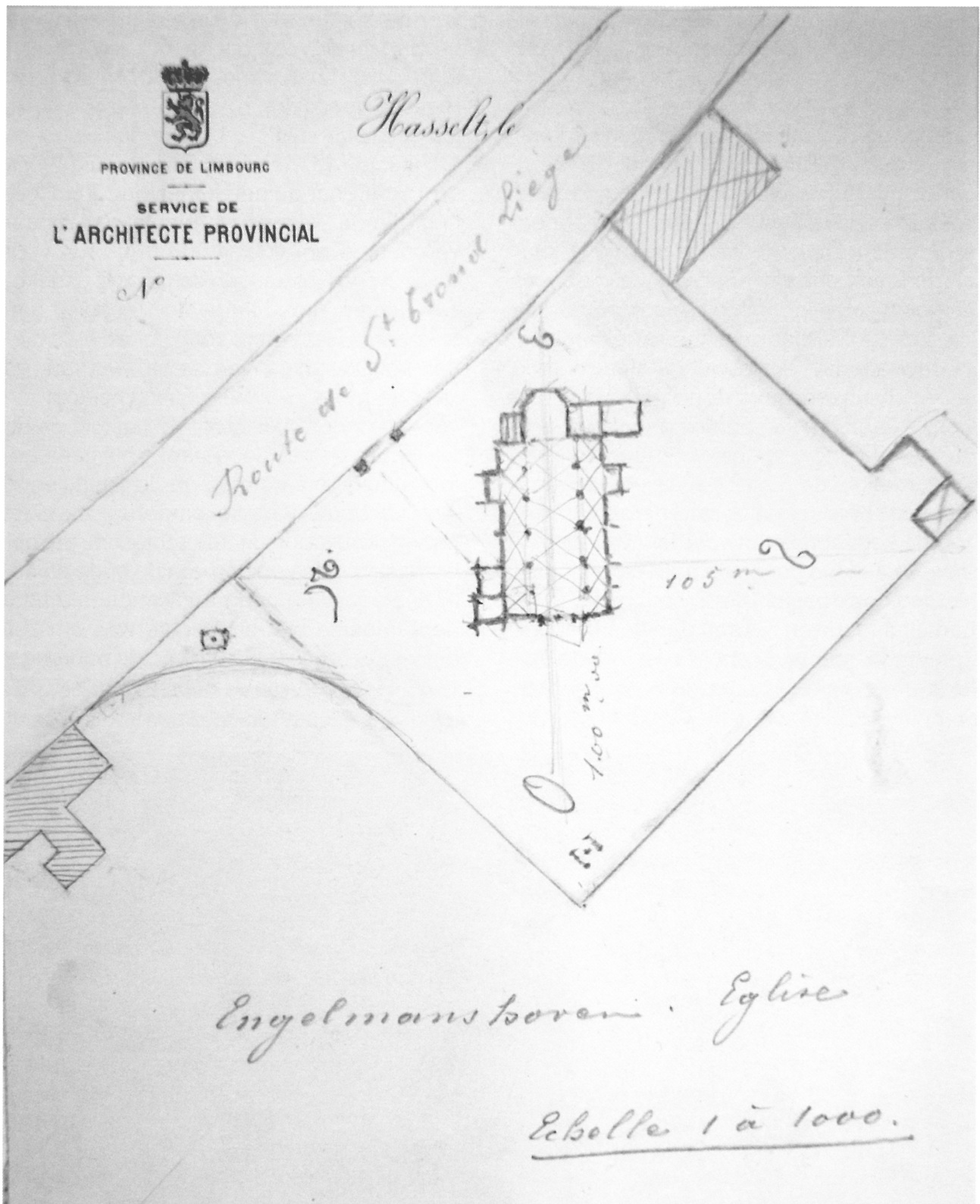
Op 6 oktober beraadslaagde de kerkraad over de financiële middelen die nodig waren om de kerk te bouwen. Er werd vastgesteld dat de kerkfabriek zelf over een bedrag van 3.000 frank beschikte dat voor de kerkbouw aangewend kon worden. Door een lening aan te gaan van 5.000 frank zou zij in totaal 8.000 frank kunnen inbrengen. De vooruitzichten op giften van gelovigen

waren buitengewoon optimistisch: de raad ging er van uit dat allerlei weldoeners 14.500 frank in de lade zouden brengen. De rest van het benodigde bedrag - nog altijd ruim 30.000 frank - zou moeten komen uit toelagen van het gemeentebestuur, van de provincie en van de staat. Aan het provinciebestuur werd alvast een bijdrage in de bouwkosten gevraagd.

Voor het project van de bouw van de nieuwe kerk zou de administratieve molen veel trager malen dan hij dat voor de verbouwing van de oude kerk gedaan had. Wellicht was het feit dat het tekort op de begroting voor de bouw van de kerk zoveel groter was dan wat er nodig was voor de verbouwing van de oude kerk, de voornaamste oorzaak daarvan. Zolang de kerkfabriek niet zou kunnen aantonen dat zij het project financieel rond zou krijgen, zouden de andere betrokken besturen zich niet te ver willen engageren.

Op 19 februari 1902 stelde Léon Jaminé, de provinciale architect, op verzoek van de gouverneur een advies op over de bouwkundige aspecten van het project. Uit het verslag blijkt dat de oude kerk volgens de provinciale architect ongunstig gelegen was, en structureel te vochtig was om met goed resultaat verbouwd te kunnen worden. De bouw van een nieuwe kerk was volgens hem een beter idee, maar over het terrein waarop de kerkfabriek haar oog had laten vallen om de nieuwe kerk te bouwen was hij minder te spreken. Kerken werden immers traditioneel met het koor naar het oosten georiënteerd. Aangezien het gekozen perceel evenwijdig liep met de steenweg, en dus naar het zuidoosten georiënteerd was, zou de kerk diagonaal op het perceel gebouwd moeten worden, en dat vond hij een negatief punt.

Op het inplantingsplan van de nieuwe kerk en pastorij op het perceel aan de steenweg, dat de gemeenteraad in september 1903 goedkeurde, is te zien hoe de kerk volgens de oorspronkelijke plannen diagonaal ingeplant zou worden. Op die wijze zou het priesterkoor zoals de traditie dat wil naar het oosten wijzen.

Voorlopig inplantingsplan voor de kerk van de hand van Léon Jaminé, provinciaal architect.

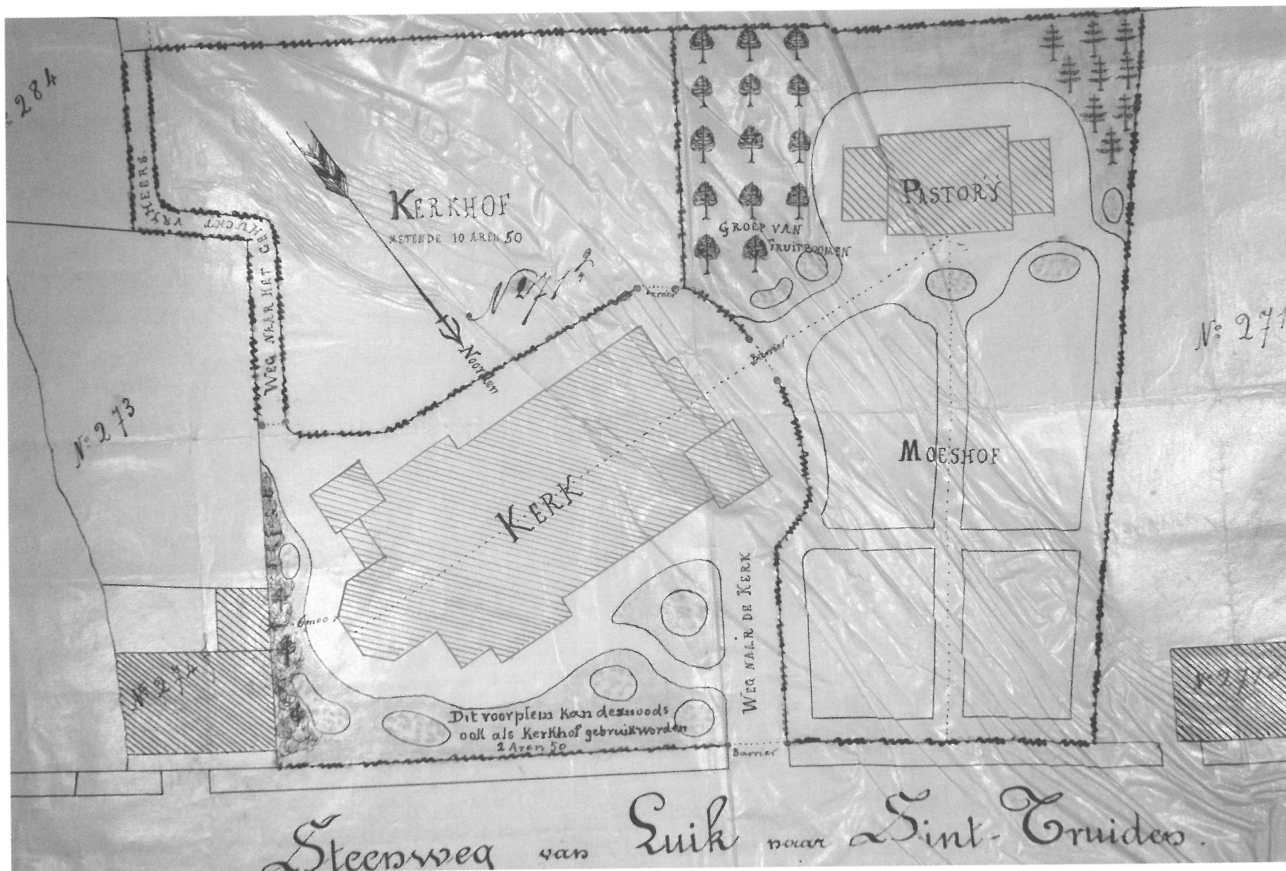
Op 4 januari 1903 werd het lastenboek dat Hyacinth Martens en zijn collega Vincent Lenertz uit Leuven voor de bouw van de kerk en van een nieuwe pastorie hadden opgesteld, door de kerkraad goedgekeurd. De-

zelfde dag diende de kerkfabriek een nieuwe aanvraag voor subsidie in bij het provinciebestuur. Blijkbaar verliep de actie voor de financiering van de bouwplannen buitengewoon vlot, want de kerkbestuurders konden

het provinciebestuur melden dat er al 36.385,70 frank beschikbaar was voor de bouw van de kerk.

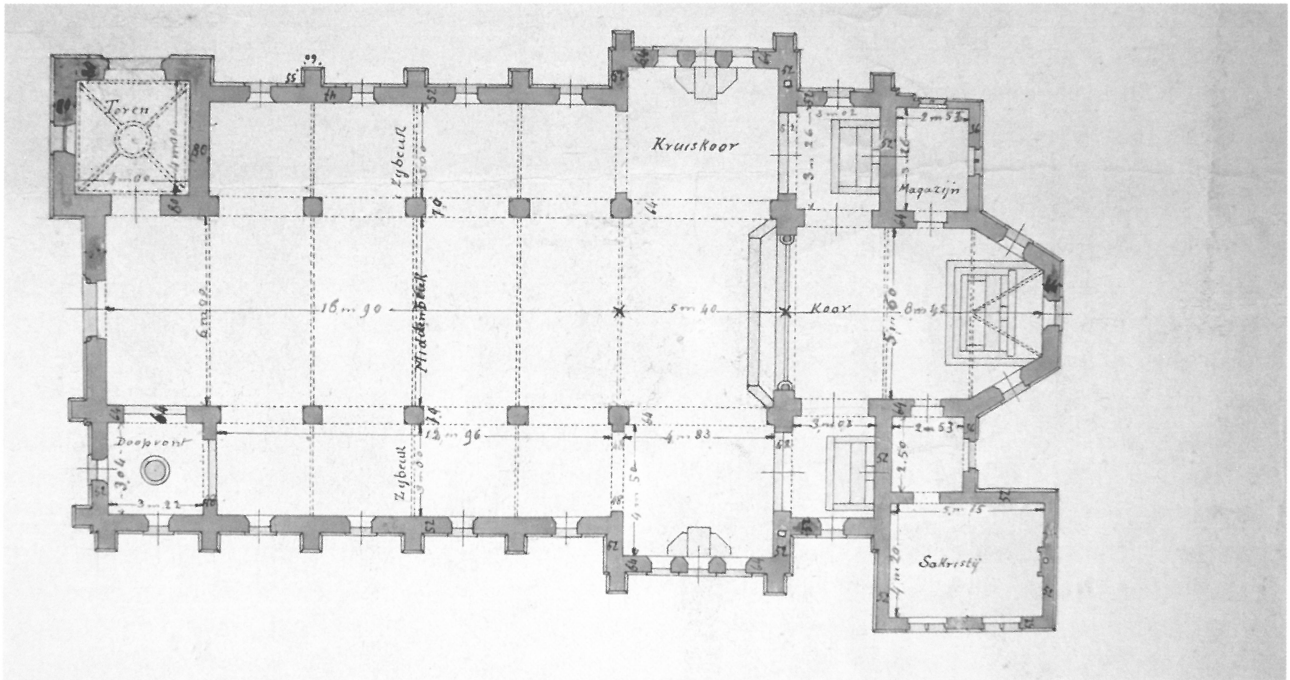
Gezien de afstand tussen de nieuwe kerk en de oude pastorie, lag het voor de hand dat er bij de nieuwe kerk ook een nieuwe pastorie gebouwd zou worden. De plannen en vooral het lastenboek die daarvoor door Martens en Lenertz op verzoek van de kerkfabriek waren opgemaakt, maakten duidelijk dat de kerkfabriek financieel niet bij machte zou zijn om zowel de nieuwe kerk als de nieuwe pastorie te bouwen. Daarom werd samen met het gemeentebestuur een oplossing uitgewerkt die er in bestond dat de gemeente de bouw van de nieuwe pastorie voor haar rekening zou nemen. In ruil zou de kerkfabriek ten voordele van de gemeente afstand doen van haar eigendomsrechten op de pastorie die zij omstreeks 1845 had laten bouwen. Zij zou dan door het gemeentebestuur verkocht worden om de opbrengst ervan aan te wenden om een deel

van de kosten van de nieuwe pastorie te betalen. In de vergadering van de gemeenteraad van 20 september 1903 werd deze regeling goedgekeurd, samen met de voorlopige plannen en het lastenboek van de architecten Martens en Lenertz. Dezelfde dag vroeg het gemeentebestuur goedkeuring aan de bestendige deputatie van haar voornemen om voor 4.000 frank het voor de bouw van de kerk en de pastorie uitgekozen perceel grond langs de steenweg aan te kopen. Het perceel zou voor de helft dienen voor de bouw van de nieuwe kerk en voor de andere helft voor de pastorie en de tuin bij de pastorie. Voorts vroeg het gemeentebestuur - met het oog op de financiering van de bouw van de pastorie - aan het provinciebestuur de toelating om de opbrengst van de verkoop van de oude pastorie daarvoor te mogen aanwenden. Omdat de gemeente niet bij machte was om zelf het verschil tussen de verwachte opbrengst van de verkoop van de oude pastorie - 5.000

Inplantingsplan voor de kerk en pastorie, goedgekeurd door de gemeenteraad in september 1903.

Grondplan van de kerk.

frank - en de kostprijs van de nieuwe pastorie - 14.000 frank - te overbruggen, vroeg zij daarvoor ook een subsidie van het provinciebestuur.

Na september 1903 vertraagde de administratieve voorbereiding van de bouw van de nieuwe kerk. Wellicht hadden zowel de kerkfabriek als de gemeente extra tijd nodig om de financiering van het project rond te krijgen. Zonder belangrijke subsidies van de provincie en van de staat waren de plannen niet te realiseren. Dat maakte veel informeel overleg tussen alle betrokkenen noodzakelijk.

Ondertussen stuurde de gouverneur op 7 maart 1904 de plannen voor de nieuwe kerk voor advies naar de Koninklijke Monumentencommissie in Brussel. Hoewel de Commissie hem al op 20 april liet weten dat zij een duidelijker plan nodig had, dat ook aangaf hoe de kerk op het terrein ingeplant zou worden, duurde het nog tot 29 september voor de gouverneur het haar kon toesturen.

Aan het einde van het jaar 1905 waren de lastenboeken voor de bouw van de kerk en van de pastorie af. In zijn vergadering van

10 december 1905 keurde het *bureau der kerkmeesters* het lastenboek voor de bouw van de nieuwe kerk goed. De bouw van de kerk werd geschat op 50.450,77 frank, de bouw van de pastorie op 14.708,51 frank. Bijkomende kosten voor de bouw van stellingen (731 frank), voor grondwerken (205 frank), voor het ereloon van de architecten (3.304,76 frank) en andere kosten brachten het totaal op 73.652,70 frank. Op 14 december 1905 keurde het gemeentebestuur de lastenboeken goed, en op 2 februari 1906 volgde de goedkeuring door de bestendige deputatie.

Kort daarna werd de openbare aanbesteding van de bouw van de kerk en de pastorie in de pers gepubliceerd, waarna op 30 maart 1906 in de lokalen van het provinciebestuur in Hasselt de inschrijvingen op de aanbesteding geopend werden.

Er waren 8 inschrijvers:

- Augustinus Diels, uit Kessel: 90.654 frank;
- Wilmont & Plomteux, uit Villers l'Evèque: 79.685 frank;
- Jozef Rijckmans, uit Montenaken: 78.670 frank;
- Mathieu Hubert Janssen, uit Hasselt: 77.849,70 frank;

- Jan Joseph Coune-Henet, uit Kwaadmechelen: 77.542 frank;
- Jean Martens, uit Hoepertingen: 77.200 frank;
- Guillaume Barette, uit Sint-Remigius-Geest: 74.880 frank;
- Frans Claes-Lekens, uit Sint-Truiden: 69.689 frank.

De laagste inschrijver was aannemer Frans Claes uit de Leopold II-straat in Sint-Truiden. Hij wilde de kerk bouwen voor 54.505,40 frank en de pastorie voor 15.183,60 frank. Op 8 april 1906 wees het college van burgemeester en schepenen hem de opdracht toe. Op dezelfde dag aanvaardde de gemeenteraad de schenking van de oude pastorie, om ze te verkopen en de opbrengst ervan aan te wenden voor de bouw van de nieuwe pastorie.

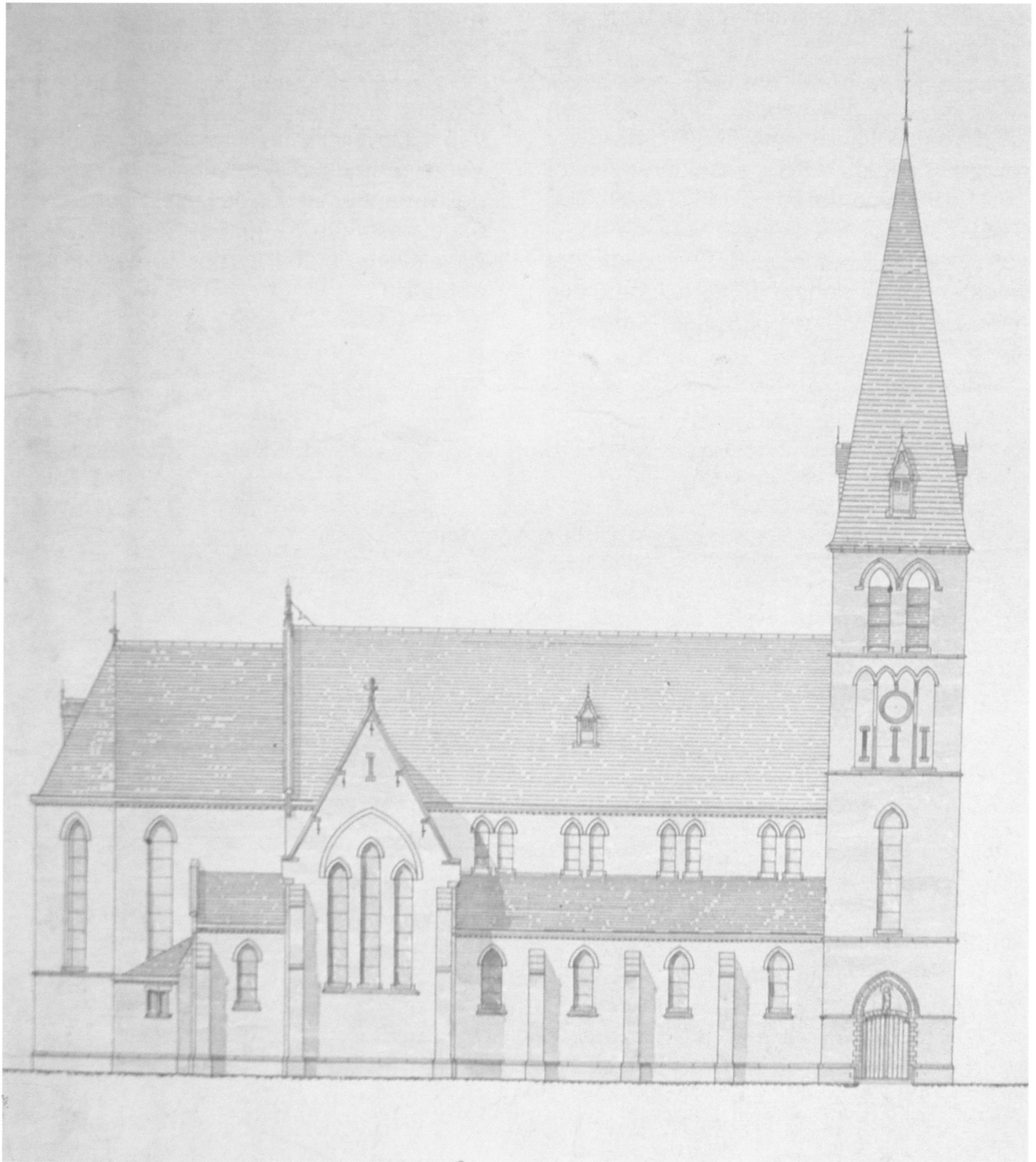
Aannemer Frans Claes uit Sint-Truiden.

Door te kiezen voor Frans Claes uit Sint-Truiden koos men niet alleen voor de laagste inschrijver, maar ook voor de grootste aannemer die Sint-Truiden en omgeving in die periode kenden. Het aannemersbedrijf van Frans Claes was financieel bijzonder

sterk. De onderneming stond vooral bekend als de bouwer van een groot aantal woningen in de Stationswijk in Sint-Truiden.

Alvorens aan de bouwwerken begonnen werd, moest nog een laatste beslissing genomen worden over de oriëntatie van de kerk. Oorspronkelijk was men van plan de kerk met het koor naar het oosten te richten, zodat zij diagonaal zou staan ten opzichte van de steenweg. Omdat dat - op het terrein dat licht naar de steenweg afhelde - de bouw zou bemoeilijken en wellicht ook extra kosten met zich zou brengen, en omdat de plaatselijke bestuurders de kerk liever evenwijdig met de steenweg gebouwd zagen, verzocht architect Lenertz, die samen met Martens de plannen voor de kerk tekende, de voorzitter van de Monumentencommissie op 2 mei de toelating om de kerk evenwijdig aan de steenweg te bouwen. Op die manier zouden de nadelige gevolgen van de helling van het terrein voor de constructie opgelost kunnen worden. Op 3 mei sloten de voorzitter van de kerkfabriek en de burgemeester van Engelmanshoven zich in een brief bij de vraag van hun architect aan en op 7 mei schreef ook vicaris-generaal Schoolmeesters van het bisdom Luik de Commissie een brief met het verzoek de vraag uit Engelmanshoven in te willigen. De Commissie bleek gevoeliger te zijn voor de waarde van het oude gebruik om het priesterkoor van de kerk naar het oosten te richten, dan dat de vicaris dat was. Toch besloot zij zich niet tegen het verzoek te verzetten: *«Ce n'est toutefois pas sans un vif et unanime regret que nous nous associons à cette dérogation aux traditions liturgiques. Les autorités locales ont tort de céder à la pression; elles reconnaîtront, quand il sera trop tard, combien il est avantageux, à tous les points de vue, d'orienter les édifices du culte»*.

Op 25 mei 1906 werd door de diensten van het provinciebestuur een analyse gemaakt van de financiële kant van de bouw van de kerk. Met het ereloon van de architecten hielden de provinciale toezichthouders blijkbaar geen rekening.

Zijaanzicht vanaf de steenweg.

Aangezien de aannemer de kerk zou bouwen voor 54.505,4 frank, en de kerkfabriek daar 8.000 frank voor uitgetrokken had, en er voor 28.385,70 frank aan giften van parochianen en weldoeners beschikbaar was, bleef er voor de bouw van de kerk 18.119,70 frank tekort.

Voor de bouw van de pastorie zou de aannemer 15.183,60 frank aanrekenen. Uit de gemeentekas was 10.122,40 frank beschikbaar, hetgeen betekende dat er 5.061,20 frank tekort bleef.

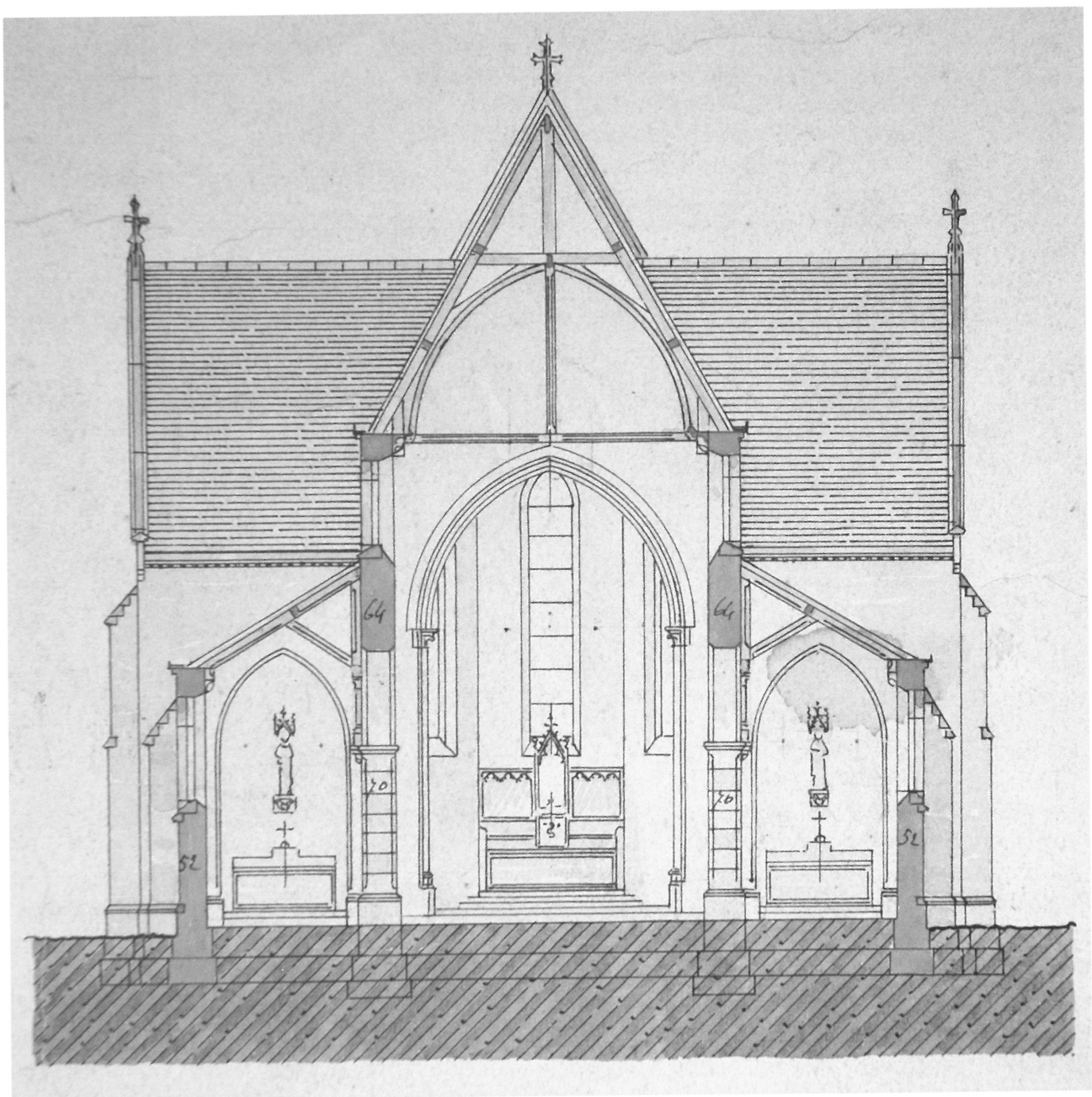
De bestendige deputatie stelde daarom voor dat de provincie en de staat elk 9.059,85 frank zouden bijdragen voor de bouw van

de kerk en 2.530,60 frank voor de bouw van de pastorie.

Al op 30 mei 1906 keurde de minister van justitie een subsidie van 2.530,60 frank voor de pastorie goed. Vervolgens duurde het tot 19 juli 1906 voordat hij ook de subsidie van 9.059,85 frank goedkeurde voor de bouw van de kerk. Hij moest daarvoor immers wachten tot de koning op 16 juli 1906 zijn handtekening plaatste onder het Koninklijk

Besluit waarbij machtiging gegeven werd voor het bouwen van de nieuwe kerk.

De kerk werd gebouwd in de tweede helft van 1906 en in de eerste helft van 1907. Vervolgens duurde het nog een jaar voordat de aannemer ook de laatste werkjes had uitgevoerd. Op 12 juni 1908 kon de kerk opgeleverd worden. De pastorie werd in 1907 gebouwd.

Dwarsdoorsnede van de kerk.

Bij een geantidateerd verslag van een vergadering van het *bureau der kerkmeesters* op 10 december 1905, dat hij wellicht pas in 1907 in het verslagregister inschreef, schreef pastoor Gelouedemans een eigen verslag in over de financiële afhandeling van de bouw van de kerk.

Volgens hem bedroeg de opbrengst van giften en van collectes, inbegrepen zijn eigen financiële inbreng niet 28.385,70 frank, maar 52.336,89 frank. Ondanks alle toezeggingen bedroegen de bijdragen vanwege de overheid volgens hem niet meer dan 9.009,44 frank van de staat, 7.395,60 frank van het provinciebestuur en 4.760,35 frank van de kerkfabriek.

Samenstelling van het gemeentebestuur

Tot in 1883 gold in ons land het *cijnskiesrecht*: alleen de mannen die 21 jaar of ouder waren, en die een bepaald bedrag aan belastingen betaalden, hadden stemrecht. Sinds 1883 bestond bovendien het zogenaamde *capaciteitskiesrecht*: wie 21 jaar of ouder was, en lager onderwijs had gevolgd, kreeg stemrecht voor de gemeenteraadsverkiezingen. Toch konden in Engelmanshoven nog maar enkele tientallen kiezers aan de gemeenteraadsverkiezingen deelnemen: in 1884 en 1887 waren er 20 kiezers, in 1890 waren het er 21.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1895 vonden plaats volgens het algemeen meervoudig stemrecht. Alle mannen die 30 jaar waren of ouder, en die drie jaar in de gemeente woonden, kregen stemplicht. Het aantal kiesgerechtigden in Engelmanshoven vervijfvoudigde daardoor tot 105. Bovendien kregen sommige kiezers, waaronder gehuwde huisvaders, kiezers die middelbare of universitaire studies achter de rug hadden en grondeigenaars, één of meerdere bijkomende stemmen. Pas vanaf 1921 werden de gemeenteraden volgens het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen en voor vrouwen gekozen.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1884:

Burgemeester: Jean Lievin Henrotay (°1808), eigenaar, burgemeester sinds 1848. Op 27 december 1885 zat Henrotay voor het laatst de gemeenteraad voor. Na zijn overlijden werd de volgende vergadering, op 27 mei 1886 voorgezeten door schepenen Hendrix. Vanaf 6 augustus 1887 zat de nieuwe burgemeester, Alfons Stevens, de vergaderingen voor;
Schepenen: Bonaventure Hendrix (°1832), landbouwer en gemeenteontvanger, schepenen sinds 1862; en Joseph Vroonen (°1843), eigenaar, schepenen sinds 1876;
Raadsleden: François Vandensavel (°1816), landbouwer, raadslid sinds 1863, Bernard Putzeys (°1832), landbouwer, raadslid sinds 1876, Denis Bergeans (°1846), landbouwer, raadslid sinds 1881, Alphons Stevens (°1856), landbouwer, raadslid sinds 1881. Stevens zou op 10 oktober 1886 burgemeester Henrotay opvolgen. Charles Thewis zou in 1887 Stevens opvolgen als raadslid.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1887:

Burgemeester: Alphons Stevens, burgemeester sinds 1886;
Schepenen: Bonaventure Hendrix en Joseph Vroonen;
Raadsleden: François Vandensavel, Bernard Putzeys, Denis Bergeans en Charles Thewis-Prosmans, landbouwer, raadslid vanaf 1887.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1890:

Burgemeester: Alphons Stevens;
Schepenen: Bonaventure Hendrix en Joseph Vroonen;
Raadsleden: François Vandensavel, Bernard Putzeys, Henri Fransis (°1849), landbouwer, raadslid sinds 1890, en Theodore Wintmolders (°1852), landbouwer, raadslid vanaf 1890.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 17 november 1895:

Burgemeester: Alphons Stevens;
Schepenen: Bonaventure Hendrix en Bernard Putzeys, schepenen vanaf 1895;
Raadsleden: Joseph Vroonen, Henri Fransis, Carlos A Speculo (°1870), advocaat, raadslid vanaf 1896 (hij legde pas op 21 augustus 1896 de eed af), en Guido Thewis (°1864),

landbouwer, raadslid vanaf 1895.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1900:

Burgemeester: Alphons Stevens;

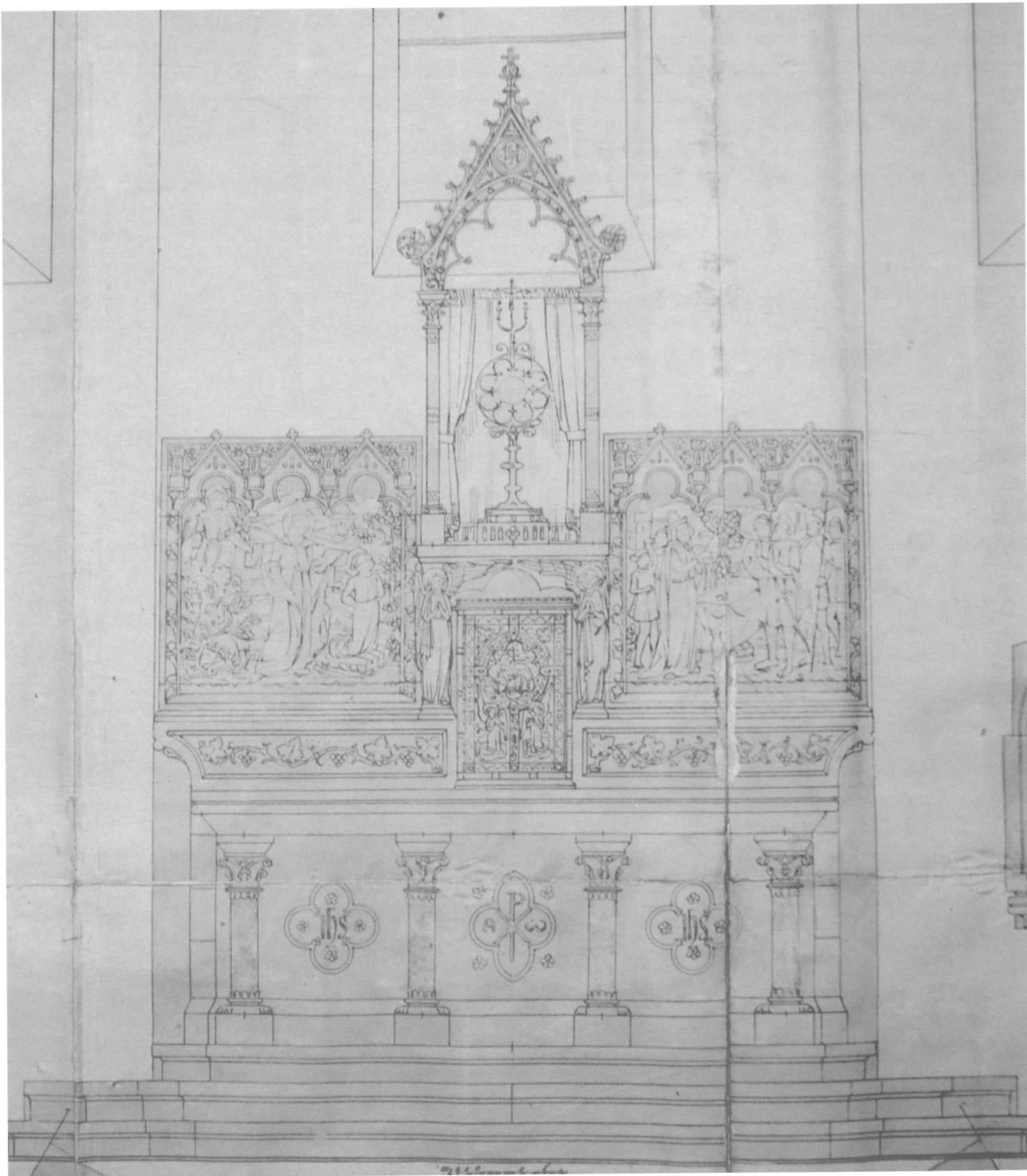
Schepenen: Bonaventure Hendrix en Bernard Putzeys;

Raadsleden: Carlos A Speculo, Henri

Fransis, Guido Thewis en François Vandensavel.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1904:

Burgemeester: Alphons Stevens. Van 21 juni 1906 tot 24 december 1907 trad Guido Thewis als dienstdoende burgemeester op.

Ontwerptekening voor het hoofdaltaar.

Bij koninklijk besluit van 27 januari 1908 werd Victor Vandensavel tot burgemeester benoemd.

Schepenen: Guido Thewis en Henri Fransis;
Raadsleden: Carlos A Speculo, Avite Claes (°1863), landbouwer, raadslid vanaf 1904; Albert Strauven (°1876), landbouwer, raadslid vanaf 1904; Victor Vandensavel (°1862), landbouwer, raadslid vanaf 1904.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1908:

Burgemeester: Victor Vandensavel, burgemeester vanaf 1908;
Schepenen: Guido Thewis en Henri Fransis;
Raadsleden: Carlos A Speculo, Avite Claes, Alphons Stevens en Albert Strauven.

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1912:

Burgemeester: Victor Vandensavel;
Schepenen: Henri Fransis en Albert Strauven;
Raadsleden: Charles Berger, raadslid vanaf 1911; Avite Claes; Pierre-Jean Smisdom, raadslid vanaf 1911; en Alphons Stevens.

Samenstelling van de kerkraad, volgens de rekeningen en begrotingen van de kerkfabriek; de rekeningen en begrotingen werden jaarlijks door *de voorzitter van de kerkfabriek* ondertekend. Soms was dat de voorzitter van de kerkraad, en soms die van het *bureau der kerkmeesters*

1891: Voorzitter: J. Vroonen;
Leden: pastoor Gubbels, J. Vandensavel, Theodoor Wintmolders, B. Hendrix

1892: Voorzitter: J. Vroonen;
Schatbewaarder: Bonaventure Hendrix;
Leden: Alphons Stevens, pastoor Gubbels, Theodoor Wintmolders, M. Ambroos

1893: Voorzitter: J. Vandensavel;
Schatbewaarder: Bonaventure Hendrix;
Leden: pastoor Gubbels, Theodoor Wintmolders, J. Claes, M. Ambroos

1894: Voorzitter: Theodoor Wintmolders;
Schatbewaarder: Bonaventure Hen-

drix;

Leden: pastoor Gubbels, J. Vandensavel, J. Claes, M. Ambroos

1895: Voorzitter: J. Vandensavel
Schatbewaarder: J. Claes
Leden: pastoor Gubbels, Theodoor Wintmolders, Alphons Stevens, Carlos A Speculo

1896: Voorzitter: J. Vandensavel
Leden: pastoor Gubbels, Theodoor Wintmolders, J. Claes

1898: Voorzitter: J. Vandensavel;
Schatbewaarder: J. Claes;
Leden: pastoor Gubbels, Carlos A Speculo, Alphons Stevens, Theodoor Wintmolders

1899: Voorzitter: J. Vandensavel;
Schatbewaarder: J. Claes;
Leden: pastoor Gubbels, Carlos A Speculo, Alphons Stevens, Theodoor Wintmolders

1900: Voorzitter: J. Vandensavel;
Schatbewaarder: J. Claes;
Leden: pastoor Geloudemans, Carlos A Speculo, Theodoor Wintmolders

1901: Voorzitter: Carlos A Speculo;
Schatbewaarder: Theodoor Wintmolders;
Leden: pastoor Geloudemans, H. Fransis

1902: Voorzitter: Carlos A Speculo;
Schatbewaarder: Theodoor Wintmolders;
Leden: pastoor Geloudemans, Alphons Stevens, H. Fransis

1903: Voorzitter: Carlos A Speculo;
Schatbewaarder: Theodoor Wintmolders;
Leden: pastoor Geloudemans, Alphons Stevens, H. Fransis, V. Vandensavel

1904: Voorzitter: Carlos A Speculo;
Schatbewaarder: H. Fransis;
Leden: pastoor Geloudemans, Alphons Stevens, V. Vandensavel

1905: Voorzitter: Carlos A Speculo;
Schatbewaarder: H. Fransis;
Leden: pastoor Geloudemans, Alphons Stevens, V. Vandensavel

1907: Voorzitter: Carlos A Speculo;
Schatbewaarder: H. Fransis;
Leden: pastoor Geloudemans, G. Thewis, V. Vandensavel

1908: Voorzitter: H. Fransis;

Schatbewaarder: Ingebos;
Leden: pastoor Geloudemans, G.
Thewis, V. Vandensavel, A. Strauven

1909: Voorzitter: H. Fransis;
Leden: pastoor Geloudemans, V.
Vandensavel, A. Strauven, V. Ingebos

1910: Voorzitter: H. Fransis;
Schatbewaarder: Ingebos;
Leden: pastoor Geloudemans, V.
Vandensavel, A. Strauven, E. Claes

De afbraak van de oude kerk...

Op 18 oktober 1908 vroeg de kerkfabriek aan de gouverneur en de bestendige deputatie de toelating om de oude kerk af te breken "*Gezien dat de nieuwe kerk geopend is voor den eeredienst, en de oude kerk bijgevolg in onbruik is, gezien dat de oude kerk niet de geringste bouwkundige noch geschiedkundige waarde heeft, en er bijgevolg geen redenen bestaan die het behoud ervan kunnen wettigen, dat de kerkfabriek overigens dezelve niet behoorlijk zou kunnen onderhouden*". Tegelijk besloot zij "*den grafsteen van den E.H. pastoor Vossius zaliger en den gedenksteen van den E.H. pastoor Schaetsen zaliger als geschiedkundige gedachtenis te eerbiedigen en te behouden, alsmede het priesterkoor uit eerbied voor de plaats, en ditzelve als kapel in te richten voor het oud kerkhof. De milddadigheid der parochianen zal in het onderhoud dezer kapel voorzien*". Op 1 november 1908 sloot ook de gemeenteraad zich in een brief aan de bestendige deputatie bij de vraag van de kerkraad aan.

Nadat het dossier aangevuld was met twee foto's van de oude kerk, bezorgde de gouverneur het verzoek van de kerkfabriek op 19 april 1909 aan de minister van justitie. Die vroeg het advies van de Koninklijke Monumentencommissie, die op haar beurt het advies vroeg van de Provinciale Monumentencommissie. Op 16 augustus 1909 bracht die een positief advies uit, waarna

de Koninklijke Commissie op 30 november aan de minister en aan de gouverneur liet weten dat zij geen bezwaar had tegen de afbraak, op voorwaarde dat de grafstenen Vossius en Schaetsen behouden zouden blijven. Op 14 januari 1910 verleende de minister zijn toelating.

Op 21 november 1911 bracht de provinciale architect verslag uit over de afbraak van de oude kerk. Er was immers bij het provinciebestuur een klacht binnengekomen van mevrouw Emérence A Speculo-Henrotay, de moeder van Carlos A Speculo. Zij beklagde zich over een gebrek aan respect voor de graven rond de kerk. Er zou volgens haar bouwfal gestort zijn op een aantal graven.

De architect had Engelmanshoven bezocht, en daar vastgesteld dat de kerk grotendeels afgebroken was. Men had daarbij niet kunnen vermijden om een deel van het puin tijdelijk op het kerkhof op te slaan. Dit was echter gebeurd met instemming van de families van de daar begraven doden. Bovendien waren de grafkruisen van dat deel van het kerkhof naar de rand van het kerkhof verplaatst. Voorts merkte de architect op dat ook het oostelijk deel van de kerk, dat men oorspronkelijk had willen bewaren als kerkhofkapel, tegen de grond was gegaan. Alleen de toren en een deel van de noordelijke zijmuur, die de toren ondersteunde, stonden nog recht. Het gemeentebestuur oordeelde dat het te gevaarlijk was om de oude toren in eigen beheer af te breken, en men was op zoek naar een aannemer die over het nodige materiaal beschikte om dit werk veilig uit te voeren. Het is niet duidelijk wanneer de laatste resten van de kerk tegen de grond gingen.

... en de verkoop van de oude pastorij

In april 1909 vond de officiële overdracht van de pastorij uit 1844 van de kerkfabriek aan het gemeentebestuur plaats. Het geheel was, samen met de tuin die er bij hoorde,

19,70 are groot. De gemeente kreeg het gebouw en de grond, op voorwaarde dat zij die goederen zou verkopen en de opbrengst ervan zou aanwenden om de kosten van de

bouw van de nieuwe pastorie te bestrijden. De nieuwe pastorie zal overigens eigendom van de gemeente blijven.

Op 10 mei 1909 werd de pastorij door het gemeentebestuur verkocht voor 4.850 frank. De verkoopakte werd opgesteld door notaris Nagels van Sint-Truiden.

De gedenksteden van de pastoors Vossius en Schaetsen

Henricus Schaetsen (1598-1676) was pastoor van Engelmanshoven van 1624 tot 1639. Hij was geboren in Sint-Truiden en overleed daar ook. Pastoor Schaetsen resideerde niet in zijn parochie. Hij liet er zich door een kapelaan vervangen. Vanaf 1643 was hij kanunnik in het Onze-Lieve-Vrouwkapittel in Sint-Truiden.

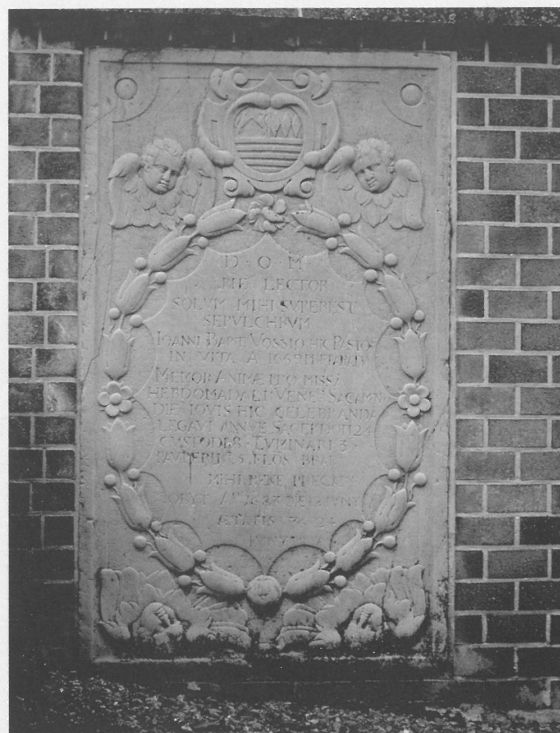
De steen met zijn wapenschild herinnert aan het feit dat tijdens zijn pastoraat, in 1632 of 1634, het koor van de kerk herbouwd werd. De steen wordt nu in de kerk bewaard.

De tekst op de steen luidt: D[ominus] et M[agister] Henricus Schaetsen, pastor hujus loci, me fieri fecit Ao 1632 [of 1634].

Joannes Baptist Vossius (1607-1683), was van 1632 tot 1639 pastoor van Gelinden, en van 1639 tot aan zijn dood in 1683 pastoor van Engelmanshoven. Pastoor Vossius was in Mettekoven geboren.

De steen met zijn wapenschild is zijn grafsteen. Hij lag oorspronkelijk in de vloer van het koor van de oude kerk. Aan het einde van de negentiende eeuw stond hij in een zijmuur van het koor. Hij is nu in de kerkhofmuur ingemetseld.

De tekst op de steen brengt niet alleen de naam en de sterfdatum - 12 juni 1683 - van de oude parochieherder in herinnering. De tekst herinnert ook aan het feit dat de priester in de kerk van Engelmanshoven een jaargetijde gesticht had voor zijn zielenheil. De schenking die hij daarvoor aan de kerkfabriek gedaan had, bracht in die tijd jaarlijks minstens 40 (gouden) guldens op. Deze opbrengst moest verdeeld worden tussen de priester die de mis deed (24 gulden), de kosten (8 gulden), de kerkfabriek (3 gulden) en de armentafel van Engelmanshoven (5 gulden).

De grafsteen van pastoor Vossius.

In 1893 schafte de kerkfabriek 30 kerkstoelen aan voor de prijs van 230 frank. In haar vergadering van de eerste zondag van maart 1893 besloot de kerkraad voortaan 29 stoelen te verhuren voor een termijn van zes jaar.

Met het oog op de verhuring van de stoelen legde zij het volgende reglement vast:

Art. 1. De plaatsen worden verpacht voor een tijdstip van zes jaren;

Art. 2. De eerste plaatsen worden verpacht voor den prijs van vier frank, de tweede aan den prijs van drie frank;

Art. 3. Tusschen de verschillende soorten van plaatsen zal er geloot worden;

Art. 4. Het is verboden de plaatsen onder te verpachten tenzij met toestemming van den kerkraad;

Art. 5. Indien er door vertrek of sterfgeval er eene plaats open valt, zal deze kunnen ingenomen worden door dengenen die zich het eerste bij den ontvanger zal hebben aangegeven;

Art. 6. Het pachtgelt zal vooraf betaeld worden in de handen van den ontvanger, die daarvan eenen zitdag zal houden in de kerk, welke zitdag s'zondags te voren zal aange-

kondigd worden;

Art. 7. Bij gebrek aan betaling zal de achterstallige verzocht worden binnen den maand te betalen, of wel het recht op zijnen stoel verliezen of wel gerechtelijk vervolgd worden, volgens dat de kerkraad zal beslissen;

Art. 8. Tot voltrekking van art. 5: dengene die reeds in bezit van eenen stoel was, zal de voorkeur hebben den stoel in te nemen die openvalt door vertrek of sterfgeval, en de plaats die openvalt door voornoemde zal dan kunnen ingenomen worden door dengene die zich het eerste zal aangegeven hebben;

Art. 9. De prijs aangegeven onder art. 2 kan volgens beslissing van den kerkraad vermeerderd of verminderd worden.

Na de ingebruikname van de nieuwe kerk werd het reglement aangepast (5 april 1908):

Art. 6. De zitdag ter betaling der plaatsen wordt jaarlijks gehouden in de kerk op driekoningendag, onmiddellijk na de hoogmis, gedurende een half uur;

Art. 7. a) Bij gebrek aan betaling op den zitdag zal de achterstallige verzocht worden door eenvoudige afkondiging in de kerk des zondags na driekoningen, dat hij binnen de acht dagen, te rekenen van den dag der afkondiging, moet betalen in handen en ten huize van den schatbewaarder, bij gebrek daarvan verliest hij het recht op zijne plaats; b) Na verloop van bovengemelde acht dagen wordt, zonder verdere verwittiging hoe genaamd aan den wanbetaler het hem toebehoorend meubel buiten de kerk geplaatst, zonder dat de achterstallige schadevergoeding kan eischen voor de mogelijke schade die daardoor aan zijn meubel zou kunnen gebeuren;

Art. 10 (tijdelijk). Het betalen van het pachtgeld voor eene plaats in de oude kerk geeft alleen recht op eene plaats in de nieuwe kerk, aan te wijzen en te regelen door den E.H. pastoor;

Art. 11. De E.H. pastoor beslist ten allen tijde waar en hoe de stoelen zullen geplaatst worden en hij regelt het gebruik der plaatsen;

Art. 12. Daar de verpachting geschiedt voor den termijn van zes jaren, betaalbaar jaarlijks en voor één jaar op driekoningen, zoo kan de pachter die binnen het loopend jaar zijne plaats afstaet of geen plaats meer wil, zijn pachtgeld of een gedeelte ervan niet terugeischen;

Art. 13. De kerkfabriek zet stoelen op de gehuurde plaatsen ter beschikking van de huurders, nochtans mag de huurder zelf een stoel op zijne plaats zetten, mits het model ervan overeenkome met de stoelen der kerkfabriek.

Het is den huurder streng verboden eene bank op zijne gehuurde plaats te zetten – deze bank zou onmiddellijk zonder eenige verwittiging van den kant der kerkfabriek of des bureels buiten de kerk gezet worden;

Art. 14. De kerkfabriek verleent geen voorbehouden plaatsen en doet ook geen afstand van plaatsen in het kruisschip of kruisbeuk, het priesterkoor, de twee zijkapellen of kleine koortjes, de kleine sakristie of magazijn en het hoogzaal;

Art. 15. Voorbehouden plaatsen en afstand van plaatsen kunnen verleent worden in het overige gedeelte der kerk, te zeggen in de eigenlijke middenbeuk en in de twee zijbeuken, te beginnen buiten de kruisbeuk, mits betaling in kas van den schatbewaarder eener som van vijfduizend franks als het een bank, en tienduizend franks als het een tribune geldt; hij aan wie dit voorrecht toegestaan wordt, moet zelf op eigen kosten de bank of tribune volgens goedgekeurd plan der kerkfabriek leveren.

Art. 14 en art. 15 zijn overeenkomstig met de bisdommelijke verordeningen en taks.

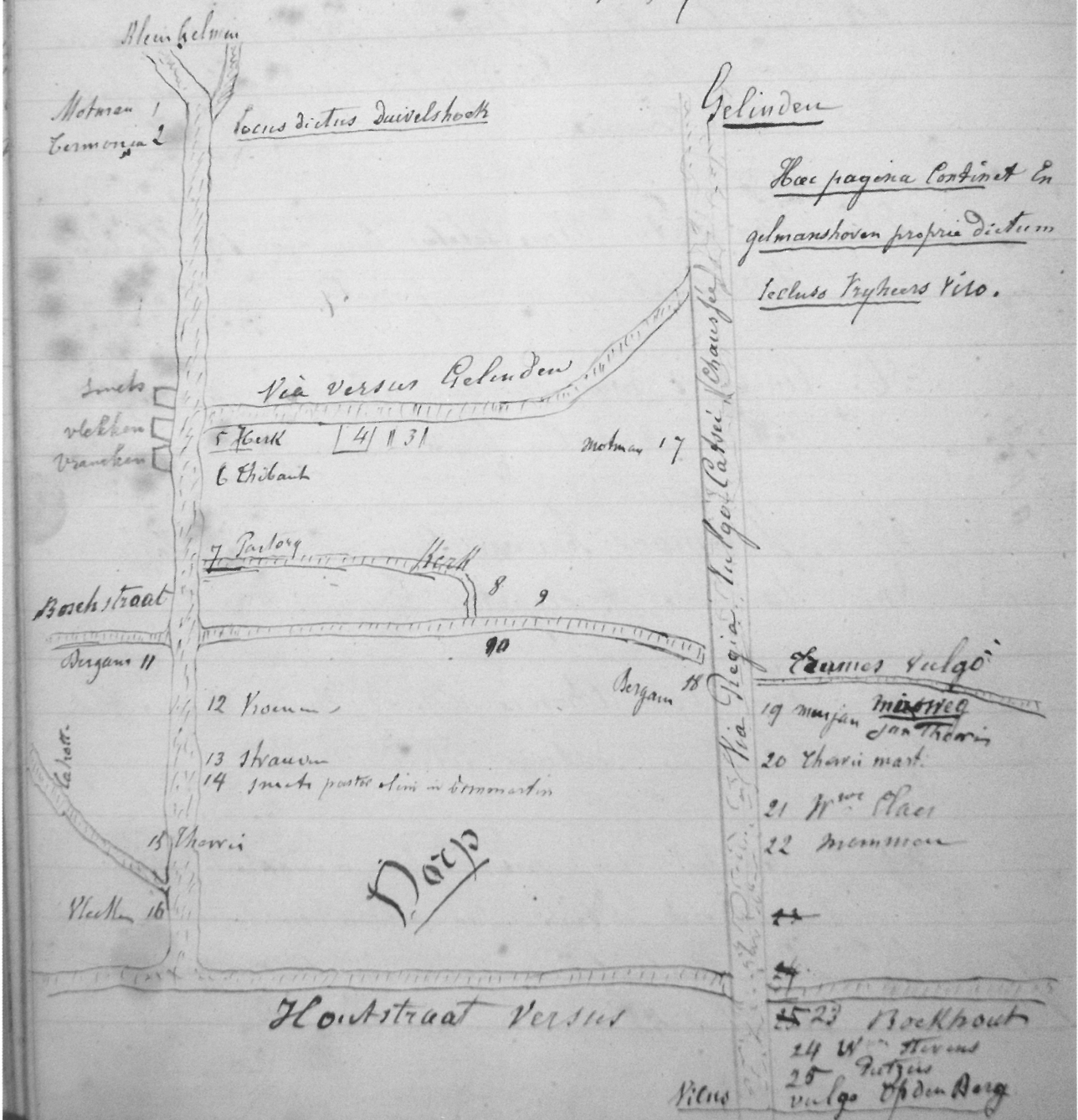
Voor wie het zelf nog eens wil uitzoeken

De archiefstukken waarop de teksten in deze brochure gebaseerd zijn, worden grotendeels bewaard in het Rijksarchief te Hasselt. Zij kunnen daar door iedereen die er belang in stelt geraadpleegd worden. Het adres van het Rijksarchief is Bampslaan 4.

Voor de geschiedenis van de kerk en de pastorij zijn vooral de archieven van de kerkfabriek en van het gemeentebestuur van belang. Het verslagregister van de beraadslagingen van de kerkraad en van het *bureau der kerkmeesters* van Engelmanshoven voor de jaren 1835-1914 werd in 2000, samen met een groot aantal andere bescheiden, in het Rijksarchief in bewaring

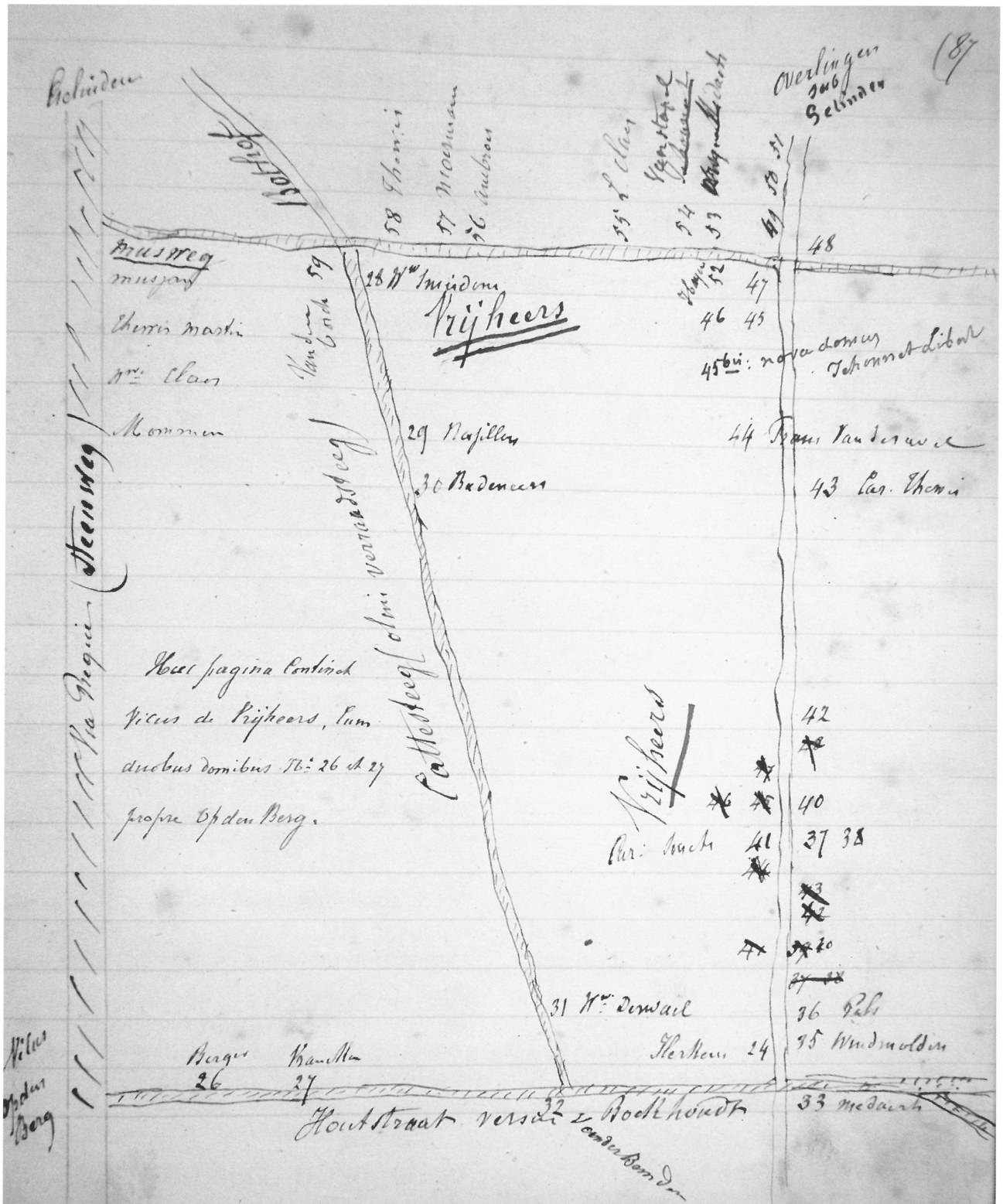

Mappe topographica correspondens Elencho familiarum pag: 78 yvarato.

gegeven. U kan het aanvragen als *Archief van de kerkfabriek van Engelmanshoven. Overdracht 2000, nr. 11.* Het is overigens opmerkelijk dat het verslagregister in de jaren 1899-1904 geen verslagen bevat van de vergaderingen waarop de werken aan de kerk besproken werden. Pas bij het verslag van de vergadering van het *bureau der kerk-*

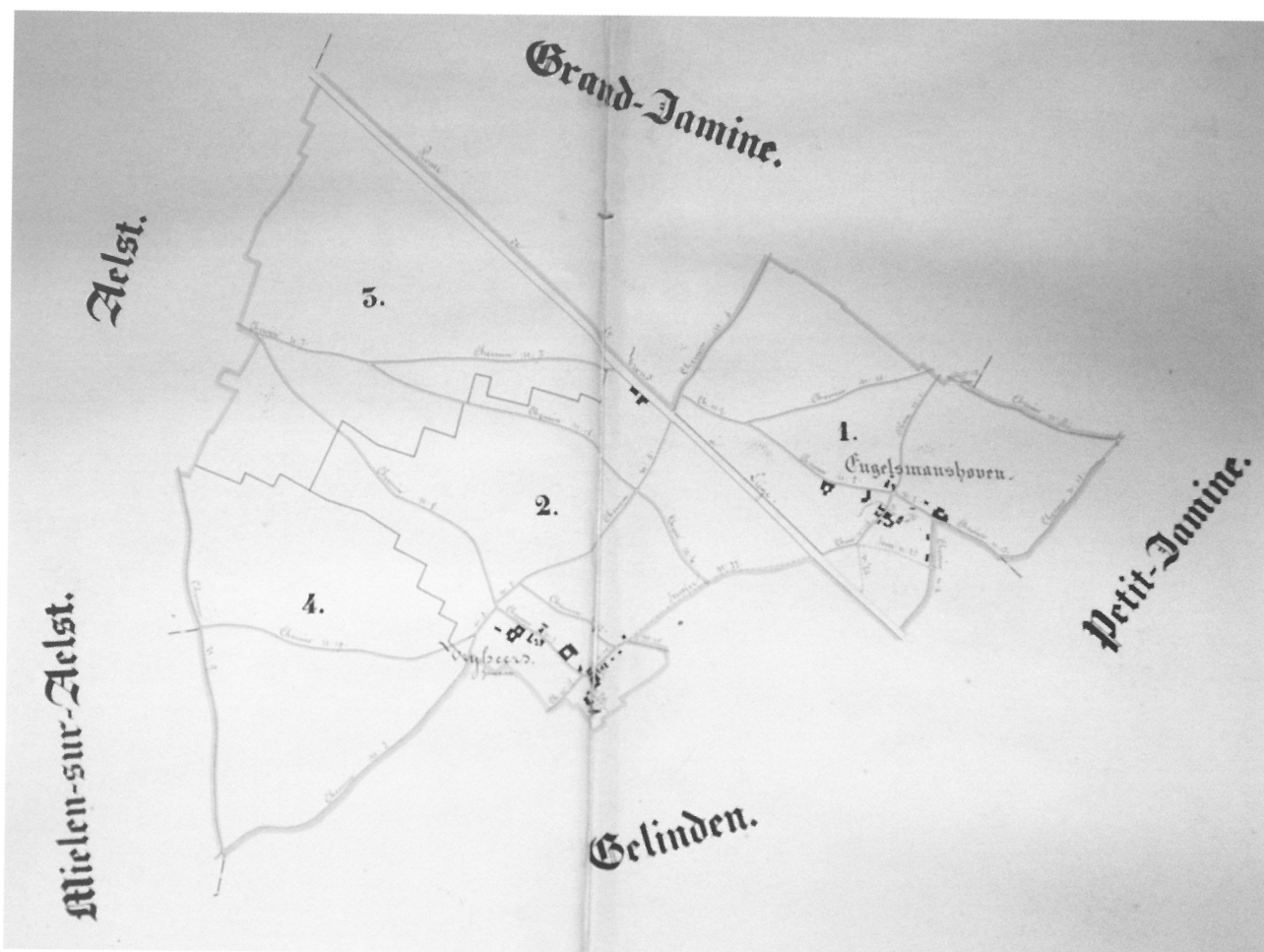
meesters van 10 december 1905, schreef de pastoor een korte *memorie* in over de bouw van de kerk. De begrotingen en de rekeningen van de kerkfabriek voor de jaren 1901-1910 bieden inzicht in de financiële kant van de bouw en van de inrichting van de kerk. U kan ze aanvragen als nr. 43 (begrotingen, 1902-1910) en nr. 56 (reke-

De afbeeldingen links en rechts zijn twee ongedateerde schetsen van het stratenplan van Engelmanshoven en Vrijheers uit het archief van de parochie Engelmanshoven.

ningen, 1901-1910) van hetzelfde archief. Ook begrotingen en rekeningen van de jaren daarvoor en daarna kunnen in het Rijksarchief geraadpleegd worden.

De bouw van de kerk en van de pastorie stond in de jaren 1898-1910 ook geregeld op de agenda van de gemeenteraad. De verslagregisters van de beraadslagen

Overzichtsplan van Engelmannshoven en Vrijheers uit de atlas van de buurtwegen, 1845.

van de gemeenteraad voor de jaren 1832-1904 en 1904-1911 kan u raadplegen in het Rijksarchief, als *Gemeentearchief van Engelmannshoven*, nr. 1 en nr. 2.

In het archief van het provinciebestuur van Limburg (Universiteitslaan 1 in Hasselt) kan u verschillende dossiers inkijken over de bouw van de kerk en de pastorie, over de inrichting van de nieuwe kerk en over de afbraak van de oude kerk. Wie deze dossiers wil raadplegen maakt best eerst per telefoon een afspraak met de provinciale archivaris.

De cel Monumenten en Landschappen van de afdeling ROHM Limburg van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (Vlaams Administratief Centrum, Koningin Astridlaan 50 in Hasselt) bewaart de goedgekeurde bouwplannen van de kerk en van

het hoogaltaar, en een dossier met de briefwisseling die destijds door de Koninklijke Monumentencommissie gevoerd werd over de afbraak van de oude kerk en de bouw van de nieuwe kerk. Ook hier is het aan te raden per telefoon een afspraak te maken als u deze stukken wil inzien.

Voor wie het zelf nog eens wil nalezen

Wie meer wil weten over het werk van Hyacinth Martens, de architect van de kerk van Engelmannshoven, kan het artikel van Mireille Orlent, *Neogotische kerkbouw in Noord-Limburg. Samenwerking tussen bouwmeester Hyacinth Martens (1847-1919) en architect Vincent Lenertz (1864-1914)* nalezen. Het verscheen op p. 19-63

ENTREPRISES GÉNÉRALES

Matériaux p. Constructions

SPÉCIALITÉ DES BRIQUES DU PAYS

Mécaniques

Fûts & caisses d'emballage
pour Fruits

*Importation directe des bois du Nord
Des du pays de toutes essences.*

SPÉCIALITÉ

Mécaniques pour Bâtimens
& Matériels d'Ecoles

*Propriétaire exploitant les salières
de Bergophaam (Milderen)*

Téléphone N°22

Travaux de

Annexe

M. Claes
30-8-07
M

François Claes-Lekens
Scieries à Vapeur

17, Rue Léopold II & Rue du Manège

A. Grand, le 28 août 1907

Monsieur Celis

à Hasselt.

Voudriez-vous avoir l'obligeance
de vous occuper de la demande formulée par
Monsieur le Curé Geludemans d'Engelmansheven,
et me faire connaître la suite qui y sera donnée
A vous lire je vous présente, Monsieur, avec
mes remerciements anticipés, mes sincères salu-
tations.

P. M. F. CLAES-LEKENS

Le Comptable

François Claes-Lekens

Briefpapier van Frans Claes-Lekens met links een overzicht van de producten en diensten die zijn onderneming kon leveren.

in nummer 18/1 van jaargang 1999 van M&L, het tijdschrift van de afdeling Monu-

menten en Landschappen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

FR. NICOLAUS ANGELUS MARIA LANDINI Florentinus,
Ordinis Eremitarum S. Augustini, Dei, & Apostolicæ Sedis gratia Episcopus
Porphyræ, Sacræ Apostolici Præfectus, ac Pontificii Solii Assistent.

Universis, & singulis præfatas nostras literas inspecturis fidem facimus, & attestamus, qualiter Nos

U dono dedimus
particulam de relictis S. Jani Baptistæ Praefecti Antonij aucten-
tici extrahi, videlicet relictis S. Jani Baptistæ Praefecti Antonij, quod
per nos in hoc loco, nostro panno sigillo obliquè mandavimus,
eisdem) ^{et} *relictis S. Jani*

apud se retinere, aliis donare, in quacumque Ecclesia, Oratorio, aut Capella publicæ fidelium venerationi
exponere, & collocare valeat in Domino facultatem concessimus. In quorum fidem has literas testimoniales
manu nostra subscriptas nostroque sigillo firmatas per nostrum Secretarium expediri mandavimus. Datum

Romæ, die 21. Feb. 1773

Romæ, die 21. Feb. 1773

*Clæus, ut Reliquia de Corpore
S. Jani Baptistæ Praefecti
venerationi exponantur
Hac 22. Maji 1810
H. de Pastours, Comes
Episcopalis*

Clæus

Akte van authenticiteit voor de relikwie van Sint-Jan-de-Doper, afgeleverd in 1773, met toelating uit 1810 om de relikwie door de gelovigen te laten vereren.

Over Frans Claes, de aannemer die de kerk en de pastorie van Engelmanshoven bouwde: Puck Claes, *Frans Claes: bouwpromotor en ondernemer (1858-1929)*, in: *Sint-Truiden ingekaderd 1830-1914*. Sint-Truiden, 1998, p. 104-107.

Over de geschiedenis van de parochie Engelmanshoven, haar pastoren en haar gebouwen stelde Marcel Thysen een zeer leeswaardige bundel samen, met veel transcripties van oude teksten.

Voormalig tabernakel met het beeld van Sint-Jan-de-Doper op de plaats waar destijds de monstrans werd uitgesteld.